

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**MEMLÜK SULTANI SEYFEDDİN KUTUZ'UN HAYATI,
SİYASİ VE ASKERİ KARIYERİ**

Hülya KARABABA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL

Çankırı – 2018

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MEMLÜK SULTANI SEYFEDDİN KUTUZ'UN HAYATI,
SİYASİ VE ASKERİ KARIYERİ**

Hülya KARABABA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL

Çankırı – 2018

*İslam Coğrafyasında
Barışı Korumak için AynCalut'da,
El-Bab'da ve Afrin'de Can Veren Kahraman Şehitlerimize ve
Muzaffer Seyfeddin Kutuz'un
anısına ithaf olunmuştur...*

*“Türk Memlüklerine gelince;
onları bir kavmiyetçilik duygusu kapladı
ve dini koruma dürtüsü onları harekete geçirdi.
Seyfeddin Kutuz'u melik yapmaya karar verdiler.”*

*Baybars el-Mansûrî,
et-Tuhfetu'l-Mulûkiyyefi'dDevleti't-Turkiyye, s. 33.*

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	iv
TEZ KABUL VE ONAY	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
A. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Sınırları	1
B. Çalışmanın Metot ve Kaynakları	2
C. Memlük Kelimesinin Anlamı.....	7
D. Mısır'ın Kısa Tarihçesi ve Mısır'da Memlük Sisteminin Kuruluşu	9
a. Mısır'ın Tarihi Coğrafyası ve Jeopolitik Önemi	9
b. Mısır'da Memlük Sistemi	10
1. BÖLÜM KURULUŞUNDAN KUTUZ'UN SALTANATINA KADAR	
MEMLÜKLER	16
1.1. Eyyûbi Hanedanlığından Memlük Devletine Geçiş; Şecerüddür Dönemi..	16
1.2. İzzeddin Aybek Türkmanî Dönemi(1250–1257)	19
1.3. Nureddin Ali Dönemi (1257–1259)	24
1.4. Kutuz'a Kadar Ortadoğu Coğrafyasının Genel Durumu ve Komşu Devletlerle İlişkiler	26
2. BÖLÜM SEYFEDDİN KUTUZ VE DÖNEMİNDE MEMLÜK	
SULTANLIĞI	32
2.1. Seyfeddin Kutuz'un Hayatı	32
2.1.1. Kutuz İsmi.....	32
2.1.2. Kutuz'un Kökeni ve Ailesi	33
2.1.3. Kutuz'un İktidara Tırmanışı	35
2.2. Seyfeddin Kutuz'un Siyasi ve Askeri Kariyerinin Zirvesi; Ayn Calut Zaferi 39	
2.2.1. Ayn Calut Zaferi ve Sonuçları	42
3. BÖLÜM SEYFEDDİN KUTUZ'UN VEFATI VE ŞAHSİYETİ	45
3.1. Sultan Kutuz'un Katli.....	45
3.2. Kutuz'un Şahsiyeti	47

SONUÇ.....	50
KAYNAKA	53
EKLER.....	61
ÖZGEÇMİŞ.....	65

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım [*Memlük Sultanı Seyfeddin Kutuz'un Hayatı, Siyasi Ve Askeri Kariyeri*] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

19 / 06 / 2018

İmza

Hülya KARABABA

TC
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Hülya KARABABA] tarafından hazırlanan *[Memlük Sultanı Seyfeddin Kutuz'un Hayatı, Siyasi ve Askeri Kariyeri]* başlıklı bu çalışma, *[Savunma Sınavı Tarihi]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tarih]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL İmza: .....

Üye : Doç. Dr. Sayime DURMAZ İmza: .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 10/05/ 2018 tarih ve 2018/16 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Memlûkler İslam dünyasında, buldukları çağın devletlerine benzemeyen bir hiyerarşik bir yönetim anlayışıyla kurularak 267 yıl Mısır merkezli olmak üzere Suriye ve Hicaz'da hüküm sürmüş bir Türk-İslam devletidir. Onlar kendide devletlerince *Devleti't-Türkiye* diyorlardı. Fakat bu devleti Memlûk veya Kölemen ismiyle anmak adet olmuştur. Memlûkler en büyük sınavlarından birini henüz kuruluş devrinde vermişlerdir. Cengiz Han öncülüğünde teşkilatlanarak XIII. yüzyılda önemli bir güç unsuru haline gelen Moğollar, karşılıklarına çıkan her kuvveti yıkıp geçerken ilk kez bir meydan savaşında Memlûklere yenilmişlerdir. Bu zafer Memlûklerin kuruluşunu taçlandırdığı gibi Suriye'nin büyük bölümünü de Memlûkler hakimiyetine tabi kılmıştır. Tezimizin odak noktası bu büyük zaferin komutanı Muzaffer Seyfeddin Kutuz'dur.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi ve kaynakları tartışılmış, kavramsal çerçeve burada şekillendirilmiştir. Memlûk Devleti'nin kurulduğu Mısır coğrafyasının tarihi jeopolitiğinden ve Mısır'da Memlûk birliklerinin meydana çıkışından giriş kısmında bahsedilmiştir. İlk bölümde kuruluşundan Kutuz'un saltanatına kadar olan kısım ele alınmış, bu zaman diliminde Memlûklerin devletlerarası ilişkileri ve Ortadoğu'nun siyasi durumu incelenmiştir. İkinci bölüm Seyfeddin Kutuz'un iktidara gelişi, döneminde Memlûk Devleti ve AynCalut Savaşı'nı ele almaktadır. Üçüncü bölüm ise Kutuz'un suikastı ve şahsiyetini incelemektedir.

Çalışma sürecinde öncelikle bu konuyu çalışmama teşvik eden ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, motive ederek tezin hazırlanmasında ve Arapça kaynakların çevirisi konusunda titizlik göstererek, her adımda yardımlarını gördüğüm saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL'e müteşekkirim. Yapıcı eleştirileri ve katkıları dolayısıyla değerli hocalarım Doç. Dr. Sayime DURMAZ, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ ve Dr. Öğr. Üyesi Aydın EFE'ye teşekkürlerimi borç bilirim.

Çalışma sürecinde ilgi alanı olmamasına rağmen her zaman yanımda olup sabırla ve sebatla yazdıklarımı tek tek okuyup eleştiriler getirerek her ümitsizliğe düştüğümde bana ışık tutan Yunus Emre ÇAKIR'a müteşekkirim. Kaynak temini için sık sık

kapısını aşındırmak zorunda kaldığım Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nin yardımsever personeline şükranlarımı sunarım.

Son olarak her anımda yanımda olup, her zaman bana inanan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili annem ve babama saygı ve sevgilerim sonsuz olacaktır.

Hülya KARABABA

05.03.2018

ÇANKIRI

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı :Memlük Sultanı Seyfeddin Kutuz'un Hayatı, Siyasi ve Askeri Kariyeri
Tezin Yazarı :Hülya KARABABA
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL
Anabilim Dalı :Tarih
Bilim Dalı :Tarih
Kabul Tarihi :19.06.2018
Sayfa Sayısı :xii (ön kısım) + 59 (tez) + 4 (ekler)
<p>Kuruluşundan yıkılışına dek Türk-İslam Tarihinde Memlükler Devleti oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Memlükler Devleti'nin tarihe damga vurduğu en önemli özelliklerinden biri AynCalut savaşı ile Moğol İstilasına göğüs gerebilmesi olmuştur. Sultan Seyfeddin Kutuz liderliğinde 3 Eylül 1260 günü Batı Şeria'nın kuzeyinde gerçekleşen AynCalut savaşı ile Moğollar yenilmiş, istilanın Mısır ve Harem-i Şerif üzerine yönelerek, buralarda Bağdat'ta olduğu gibi büyük bir kıyım ve yıkıma uğramasına engel olunmuştur.</p> <p>Bu tezde dünya tarihine yön veren en önemli savaşlar arasında hatırı sayılır bir yeri bulunan AynCalut'un kazanımında büyük katkıları olan Memlük sistemi içerinden gelerek devletin başına geçen Sultan Seyfeddin Kutuz'un siyasi ve askeri hayatı ele alınmaktadır.</p>
Anahtar Kelimeler :Memlük, Memlük Sultantığı, Ayn Calut Savaşı, Seyfeddin Kutuz, Moğollar

Title of the Thesis: Sultan of Mamluk Saifuddin Qutuz's Life, His Political and Military Career
Author : Hülya KARABABA
Supervisor : Assist. Prof. Dr. Fatih GÜZEL
Department : History
Sub-field : History
Date : 19.06.2018
<p>From its foundation to demolition, Mamluk state had a very important place in Turkish Islamic State. One of the most of important traits of Mamluk State that left their mark in history had been their ability to stand against Mongol invasions during Battle of Ayn Jalut. With the Battle of Ayn Jalut led by Sultan, on April 3rd, 1260 in the northern West Sharia, Mongols had been defeated and a probable massacre and destruction in Egypt and Harem-i Serif resembling to the one in Bagdad was avoided.</p> <p>In this thesis, the political and military life of Sultan Seyfeddin Qutuz, who came to the state of the Mameluke system, which is a great contribution or to the achievement of Ayn Jalut, which has a considerable place among the most important wars that have led the history of the world, is considered.</p>
Keywords: Mamluk, Mamluk Sultanate, Battle of Ayn Jalut, Seyfeddin Qutuz, Mongols

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
b.	bin, ibn, oğlu
Bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
H.	Hicri
M.	Miladi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik
vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

A. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Sınırları

Çalışma, Memlûk Sultanı Muzaffer Seyfeddin Kutuz'un(?-1260) hayatını, siyasi ve askeri faaliyetlerini ele almayı amaçlamaktadır. Kutuz, yalnızca Mısır veya Türk-İslam Tarihi açısından değil; Dünya Tarihi bakımından da hatırı sayılır bir zafer kazanmış muzaffer bir liderdir. Hatta öyle ki onun büyük zaferi AynCalut Savaşı, Dünya Tarihine yön veren en etkili savaşlar arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Kutuz'un yaşadığı ve iktidarda bulunmuş olduğu zaman dilimi, İslam coğrafyasının hem halen devam eden Haçlı işgalleri, Moğol tehditleri altında adeta çırpındığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu açıdan yorumlandığında Kutuz, cihat ruhunun vermiş olduğu şuur ile hareket eden, kafire karşı İslam beldelerinin koruyuculuğunu üstlenmiş bir liderdir. Fakat ne yazık ki özellikle ülkemizde yeterince tanınmamaktadır.

Özellikle Selahattin Eyyubî¹ ve Sultan Baybars² gibi muzaffer komutanlarla kıyaslandığında Kutuz ülkemizde pek tanınmadığı görülmektedir. Adeta Baybars'ın gölgesinde kalmıştır. Kutuz ile Baybars'ın iktidar süreleri karşılaştırıldığında Kutuz'un gölgede kalmış olmasının sebebi tahmin edilebilir. Bu sebepten ötürü olsa gerek kroniklerde Kutuz ile ilgili bilgiler birbirinin tekrarı olan birkaç sayfalık bilgilerden öteye geçmemektedir. Hele ki Kutuz'u katlederek iktidara gelen Baybars hakkında oluşturulan külliyatla kıyaslanamayacak derecededir.³Yalnızca ülkemizde değil, uluslararası camiada da bunun izleri hissedilmektedir. AndreClot'un "*Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı (1250-1517)*" isimli eserinde

---

¹Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır SalâhuddînYûsuf b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdî, Eyyûbiler Hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı. (1171-1193) Selçukluların Tikrit valisi Necmeddin Eyyub'un oğludur. Hittin Savaşı ile Kudüs'ü Haçlıların elinden geri aldı (1187). III. Haçlı Seferini başarıyla etkisiz hale getirdi. Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 36, s. 337-340.

²el-Melikü'z-Zâhir Rûknüddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî Mısır Bahrî Memlûkleri Sultanı (1260-1277), Kutuz'a düzenlediği suikastın ardından iktidara geldi. AynCalut'ta Moğollara karşı öncü birliklerin komutanı olarak savaştı. 1277 Yılında Elbistan yakınlarında Moğolları ikinci kez yenilgiye uğrattı. Hem Haçlılar hem de Moğollara karşı mücadele etti. Kâzım Yaşar Kopruman, "Baybars I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı., Cilt: 5, s. 221-223.

³ Baybars hakkında oluşturulan külliyatın değerlendirmesi için Bkz. Gülay Çalık, *Sultan Baybars'ın Haçlılarla Mücadelesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

AynCalut Zaferi'nin ele alındığı kısım “*Baybars İslam'ı ve Avrupa'yı Kurtarıyor*” başlığını taşımaktadır.⁴ Yazar burada zaferin tüm başarılarını Baybars'a atfetmektedir. Kutuz'un kararsız bir durumda olduğunu iddia etmektedir ancak yazar Kutuz'un iktidara geliş amacının zaten bu savaş olduğu hususunu gözden kaçırmıştır. Hâlbuki İbn Kesîr'den Mansûrî'ye dek kronik yazarları Kutuz'un kitleleri peşinden sürükleyen karizmatik liderliğine ve savaş motivasyonuna ısrarla vurgu yapmaktadır. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Ülkemizde ne tarihi roman türünden popüler eserlerde ne de akademik tarih çalışmalarında Kutuz üzerinde yazılmış müstakil bir eser ne yazık ki bulunmamaktadır. Bu sebeple bu çalışma bu boşluğu bir nebze de olsa giderebilir ve Kutuz'a dair ufakta olsa bir merak uyandırabilirse amacına ulaşmış sayılacaktır. Tezin sınırları ise klasik ortaçağ tarihçiliğinin metodolojisi ekseninde birincil ve ikincil kaynakların müsaade ettiği ölçüde şekillenmektedir.

Bu dönem üzerine çalışan araştırmacıların filolojik birtakım problemlerinin olduğu bilinen bir durumdur. Bunun uzantılarını Arapça kaynakların çevirilerinde görmek mümkündür. Kimi kaynakların çevirisinde, Bahrî Memlûklerden “*denizci askerler*” olarak bahsediliyor olması, binlerce sayfalık Arapça bir metni çevirebilecek kadar sağlam bir Arapça dilbilgisi olmasına rağmen Muizzî, Bahrî ve Burcî Memlûk birliklerinin neden böyle adlandırıldığını bilecek kadar yeterli tarih bilgisi olmayışı onları basit hatalara sevk etmiştir. Bu sebeple çalışma, deyim yerindeyse bir filoloji fetişizmi mesabesine indirgememek adına kaynakların nasıl söylediğine değil ne söylediğine odaklanarak sınırlandırmak da çalışmanın zorunluluklarından biridir.

B. Çalışmanın Metod ve Kaynakları

Metod ve kaynaklarından önce çalışmanın zorlukları ve sınırlarından birkaç cümle ile bahsetmek gerekmektedir. Her şeyden önce, çalışmanın odaklandığı dönem itibariyle kaynak vasfı taşıyan birincil kaynaklara erişmek ve bu kayıtların verdiği bilgileri yorumlayarak birtakım çıkarımlara varmak oldukça meşakkatli bir uğraş

---

⁴AndreClot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı (1250-1517)*, (Çev. Turhan Ilgaz), Epsilon Yayınları, İstanbul 2005, s. 28.

olmuştur. Türkçe literatür de aynı şekilde sınırlı ve birbirini tekrarlayıcı niteliktedir. Kutuz hakkında en detaylı bilgi veren Türkçe akademik eser, İsmail Yiğit'in *Memlükler* isimli kitabıdır. Söz konusu kitapta, Kutuz hakkındaki bilgiler büyük oranda Makrizî'nin *Kitabü's-Sülûk* adlı eserinden istifade edilerek verilmiştir.⁵

Özellikle Memlûk Devleti'nin var olduğu zaman ve mekân zemininde kendine has sisteminin anlaşılması adına Memlûk sisteminin kökenlerine temas edilmesi ilk elden bir zarurettir. Bu amaçla Memlûk sisteminin ortaya çıkışından itibaren Emevi ve Abbasi Halifeliklerinde ve Mısır coğrafyasında görülmesine kadar Memlûk sisteminin meydana çıktığı dönemden, yer yer tekrara düşmek pahasına bile olsa bahsetmek gerekmiştir.

Çalışmanın metodu yayımlanmış mevcut literatürün değerlendirilmesinde elde edilen bilgilerin karşılaştırmalı olarak derlenmesi şeklindedir. Bu amaçla öncelikle Türkçe akademik araştırma-inceleme eserlerinin taraması yapılmış, genel manada Memlûk Tarihi, Moğol İstilasası ve AynCalut Savaşı konuları başta olmak üzere üretilmiş yayınlar tespit edilmiştir. Bu yayınlar, temin edilerek konu ile ilgili kısımları analitik bir metod ile mukayese edilmiş ve çalışmanın ilgili bölümlerinde kullanılmak üzere fişlenmiştir. Öte yandan yukarıda zikredildiği üzere Seyfeddin Kutuz hakkında Türkçe literatürün oldukça sınırlı olması sebebiyle tezin konu edildiği döneme ait muasır kaynaklar tespit edilmiş Seyfeddin Kutuz ile ilgili bölümler yayımlanmış diğer çalışmalar ile karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır. Çağdaş kaynakların hepsi Arapçadır. Ancak bunlardan bir kaçı Türkçeye çevrilmiş durumdadır. Çalışmada istifade edilen çağdaş kaynaklar şu şekildedir;

a. *En-Nücûmu 'z-Zâhire fî MülûkiMısırva 'l-Kahira*

İbn Tagrıberdi'nin tarih üzerine en kapsamlı eseridir. Eser Mısır tarihi ile doğrudan alakalıdır. Hazret-i Ömer zamanında Amr b. As'ın Mısır'ı fethiyle başlamaktadır. İbn Tagrıberdi'nin ölümünden bir yıl öncesine (h. 873/m. 1468) kadar Mısır'da meydana gelen siyasi ve askeri olaylarına dek anlatır ve Mısır'da yaşamış devlet adamlarının tarihçelerini de ihtiva eder. Kronolojik bir sıra takip eden eserin bilimsel yayını 12

⁵ İsmail Yiğit, *Memlükler 648-923/1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015, s. 30-40.

cilt halinde 1929-1956 yılları arasında Kahire’de yapılmıştır.⁶ Tez de D. Ahsen Batur tarafından hazırlanan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.⁷

b. El-Menhelü's-Safi Ve'l-MüstevfiBa'de'l-Vafi

İbn Tagrıberdi’nin eseridir. Üç bine yakın çeşitli meslek ve alanlardaki önemli devlet adamı, sultan, emir, âlim ve şairlerin biyografisi/terceme-i hâlini ihtiva etmektedir.⁸ Safedî’nin “*el-Vâfibi'l-Vefeyât*” adlı eserine zeylolarak yazıldığı belirtilmektedir. Eserde ilk İzzeddin Aybek et-Türkmânî’nin biyografisi yer almaktadır. Eserde ayrıca, doğuda ve batıda hüküm süren Müslüman ve gayrimüslim devletlerden ileri gelenlerin biyografileri de yer almaktadır. Biyografiler alfabetik sıraya göre verilmiştir.⁹ Çalışmamızda, 2002 yılında Kahire’de yapılan baskısı kullanılmıştır. Kutuz’un biyografisi 9. cildin 74-77. sayfaları arasında bulunmaktadır.¹⁰

c. Et-Tuhfetu'l-Mulûkiyyefi'd-Devleti't-Turkiyye

1247–1327 yılları arasında yaşamış olan Baybars Mansûrî’nin eseridir. 1252–1312 yılları arasını ele almakta olan eser, 126 yapraktan oluşmaktadır. Türk asıllı olan müellif Memlük kökenli olmakla birlikte onun kariyeri yalnız askeri aristokrasi içinde değildir. Baybars Mansûrî, bürokrasi alanında da devlet yönetiminde sürekli yükselen bir kariyere sahip olmuştur. Sultan’ın postalarına cevap vermek için kurulan *divanü'l-inşâ*’da *devâddâr*lık yapmaktan Hac emirliğine dek çeşitli kademelerde yöneticilik yapmıştır. Aynı zamanda Hanefî fıkıhçılarından olan müellif tez konumuz açısından özel bir öneme sahiptir, zira o, Kutuz döneminin olaylarının canlı tanıklarındandır.¹¹ Çalışmamızda eserin Hüseyin Polat tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.¹²

⁶ Mustafa Çuhadar, “İbnTagrıbirdî’nin Hayatı ve Eserleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, 1989, s.374. (363-382.)

⁷İbniTagrıbirdi, *En-Nücûmu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

⁸ Çuhadar, a.g.m., s. 375.

⁹ Erkan Göksu, “İbnTagrıberdî ve Tarihçiliği”, *Nüşa*, Yıl: 8, Sayı: 26, 2008/I, s.73. (69–90)

¹⁰İbniTagrıberdi, *el-Menhelü's-safi ve'l-müstevfiba'de'l-vafi*, Muhammed Muhammed Emin, Darü'l-Kütübve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, Kahire 2002/1423, C. 9, s. 74–77.

¹¹ Asri Çubukçu, “Baybars”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,, Cilt: 5, s.220–221.

¹² Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetu'l-Mulukiyyefi'd- Devleti't-Turkiyye; Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*, (Çev. Hüseyin Polat), TTK Yayınları, Ankara 2016.

d. *El-Bidâye ve'n-Nihâye*

Büyük İslam tarihçisi İbn Kesîr'in eseridir. 1301–1373 yılları arasında yaşamış olan İbnKesîr, Memlûk devri âlimlerindedir. Tefsir ve Hadis alanında önemli eserler vermekle birlikte onun büyük tarihçiler arasında yer almasını sağlayan eseri *El-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı 14 ciltlik Büyük İslam Tarihi eseridir. İbnKesîr, ilk insan insanın yaratılmasından başlayarak yazdığı eseri, Peygamberler Tarihi, Siyer-i Nebi, Hülefâ-i Râşidin, Emeviler, Abbasiler ve yaşadığı devre dek getirir.¹³H. 767 (1365-1366) yılına dek olayları kronolojik bir sıra ile yıl yıl ele almıştır.¹⁴ İslam tarihçiliği geleneğinde olduğu gibi her yıl yaşanan hadiselerle birlikte o yıl ölenler hakkında bilgiler vermiştir. Tezin açısından İbnKesir'in vermiş olduğu bilgiler son derece kıymetlidir. Nitekim İbn Kesir, oldukça çeşitli kaynaklardan istifade ederek eserini meydana getirmiştir.¹⁵Konu ile ilgili bilgiler eserin XIII. cildinde yer almaktadır. Çalışmada söz konusu eserin Mehmet Keskin tarafından yapılan ve *Büyük İslam Tarihi* adıyla yayınlanan Türkçe çevirisinden istifade edilmiştir.¹⁶

e. *ZeyluMirâti'z-Zemân*

Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yûnînî'nin (Ö. 1326) eseridir. 1256-1312 yılları arasını konu edinmektedir. Eser geç dönem Eyyubiler, Haçlılar, Moğollar ve Bahri Memlûklerden bahseder. Eserde Moğollar ile Memlûkler arasında 1260 yılında AynCalut'ta yapılan savaş ile Moğol ilerleyişinin durdurulması hakkında ilk elden orijinal bilgiler yer almaktadır. Eser kronolojik olarak her yıla ait bilgileri ve o yıl vefat etmiş şahıslar hakkında da bilgiler vermektedir.¹⁷Eserde doğrudan Kutuz ile ilgili oldukça az bilgi vardır. Çalışmamızda 1954 Haydarabat baskısı kullanılmıştır.¹⁸

¹³ Ziya Polat, *Tarihçi Olarak İbnKesîr*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 78.

¹⁴ Abdülkerim Özaydın, "İbnKesîr, Ebü'l-Fidâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 20, s. 133.

¹⁵ Polat, a.g.t., s. 78.

¹⁶İbnKesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, Cilt: 13, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Yûnînî, Kutbüddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 43, s. 569-597.

¹⁸Ebü'l-FethKutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yunini, *ZeyluMir'ati'z-zaman*, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarabad 1954. c. 1, s. 367-369.

f. *Siyeru'lâmi'n-Nübelâ*

Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî'nin eseridir. Asr-ı Saadetten miladi 1301 yılına Endülüs'ten Çin'e dek, başta muhaddisler olmak üzere meşhur şahsiyetlerin biyografileri yer almaktadır. Eserde 7000 kadar isim yer almaktadır. 2 cildi fihrist olmak üzere 25 ciltlik halinde basılmıştır.¹⁹Kutuz'a dair bilgiler 23. ciltte yer almaktadır ve *El-Menhelü's-Safî Ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vafi*'deki bilgiler büyük oranda burada da yer alır ve bilgiler tatmin edici değildir fakat Kutuz'un eşkâline dair verdiği bilgiler çalışmamız açısından hayli kıymetlidir. Çalışmamızda 1985 Beyrut baskısından istifade edilmiştir.²⁰

g. *Hüsnü'l-Muhâdara Fî Tarihi Mısırve'l-Kahire*

Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. EbîBekr Süyûtî'nin eseridir. Süyûtî aslen tarihçilikten ziyade tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili ve edebiyatı âlimidir. *Hüsnü'l-Muhadara Fî Tarihi Mısırve'l-Kahire* isimli eserinde Mısır'ın firavunlar dönemi, Müslümanlar tarafından fethi, İslamlaşması, Mısır'da kurulan devletler; sultanlar, devlet adamları, ileri gelen âlimler, şairler, hekimler ve Mısırlıların adetleri yer almaktadır.²¹Kutuz'a dair bilgiler yukarıda zikredilenlerle hemen hemen eşdeğerdir, en büyük farkı Kutuz ile Baybars çekişmesine dikkat çekmesidir. Çalışmamızda 1967 Kahire baskısından istifade edilmiştir.²²

h. *Kitâbü'l-İber ve Divanü'l-Mübtedeve'l-Haber Fî Eyyami'l-Arabve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Asarahum Min Zevi's-Sultani'l-Ekber*

İbn Haldun'un eseridir. İbn Haldun'un meşhur eseri *Mukaddime*, *Kitâbü'l-İber*'in giriş bölümüdür ama *Mukaddime*'nin ünü onu gölgede bırakmıştır. Eser, bilindiği üzere tabiri caizse tarih ilmi açısından inkılâp nitelikte sayılabilecek görüşlere ve tenkit unsurlarına sahiptir.²³ Çalışmamız açısından Kutuz ile ilgili bilgiler 5. ciltte yer almaktadır. Kutuz'un kökenine dair bilgiler ile birlikte suikastı hakkında da kıymetli malumatlar vermektedir. Çalışmada 1992 Beyrut baskısından istifade edilmiştir.

¹⁹ Tayyar Altıkulaç, "Zehebî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 44, s. 186.

²⁰ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru'lâmi'n-nübelâ*, 748/1348, thk. BeşşarAvvadMa'ruf, Muhyi Hilâl es-Serhan, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405. C. 23, s. 200.

²¹ Halit Özkan, "Süyûtî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 38, s. 196.

²² Ebü'l-FazlCelaledin Abdurrahman b. EbîBekrSüyûtî, *Hüsnü'l-muhadara fî tarihi Mısırve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazlİbrâhim, Dârulhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1967/1387. c.2, s. 38.

²³ Süleyman Uludağ, "İbn Haldun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 19, s. 542.

²⁴Fakat yer yer *Mukaddime*'nin Zakir Kadiri Ugan tarafından yapılan Türkçe çevirisine de yer yer atıflar yapılacaktır.²⁵

i. *Câmiu't-Tevârih*

Konu hakkında farklı bir bakış açısına sahip olan eserin müellifi Reşidüddin Fazlullah'dır. Özellikle İlhanlılar hakkında olması dolayısıyla AynCalut Savaşı hakkında verdiği bilgiler, klasik diğer kaynaklara nazaran farklı bir bakış açısına sahiptir. Örneğin yukarıda zikredilen Arapça kaynaklarda Ketboğa, AynCalut Savaşı esnasında savaşırken öldüğü aktarılmalarına rağmen bu kaynakta Ketboğa'nın sağ olarak ele geçirildiği ve Kutuz'un emriyle boynunun vurulduğu belirtilmektedir. Çalışmamızda İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani tarafından hazırlanan Türkçe çevirisinden istifade edilmiştir.²⁶

C. Memlûk Kelimesinin Anlamı

Memlûk kelimesi bir şeye sahip olmak manasına gelen Arapça “*meleke*” fiilinden türetilmiş bir ism-i mef'uldür. Sözlük anlamı itibariyle, sahibinin mülkü ve onun hükmü altında olanı ifade eder. Bu tabir özellikle bir kimsenin mülkiyetinde bulunan esirin karşılığı olarak kullanılmıştır²⁷. İfadenin kaynağı ise Kuran-ı Kerim'de sağ ellerinizin sahip olduğu manasına gelen “*mamalakat aymanukum* / ما ملكت أيمانكم” kavramıdır.²⁸

Memlûk sistemi ilk olarak Abbasi devletinde ortaya çıkmış olsa da ilk olarak Gulâm sistemin devamıdır. İslam devletlerinde yüzyıllar boyunca devam eden askeri bir gelenek haline gelmesinde askeri yapıyı güçlendirmesidir. Orduda Gulâm sistemi

²⁴İbn Haldun, *Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtedeve'l-haber fi eyyami'l-Arabve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahumminzevi's-sultani'l-ekber*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1992/1413. c. 5, s. 436.

²⁵İbn Haldun, *Mukaddime I*, Çev: Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968.

²⁶ReşidüddinFazlullah, *Câmiu't-Tevârih;(İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, AhmadHesamipourKhelejani), TTK Yayınları, Ankara 2013.

²⁷Süleyman Kızıltoprak, “Memlûk”, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 29, s. 87-90; El-Memlûk: Sözlük anlamı “Milk” yani “sahip olunan şey” demektir. Kaynaklarda köleler için kullanılan bir terimdir. Kaynaklardan anlayabildiğimiz kadarıyla bu terim, savaşta ele geçirilen esirlerden köleleştirilen için kullanılmaktadır. Mehmet Nadir Özdemir, *İslam'ın İlk Döneminde Kölelik*, Gökkuşe Yayınevi, İstanbul 2006, s.21.

²⁸Muhammet Fatih Zengin, *Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlûkleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 1.

kulluk'tur. İlk olarak Gazneliler ve Selçuklularda görülmektedir. Çocuk yaşta toplanırlar ciddi bir eğitime tabi tutulurlardı. At binme, silah kullanma ve saray terbiyesiyle sultana hizmet etme usulleri ile eğitim verilirdi. Sultana yakın devlet adamları ve ordu içerisinde önemli görevler Gulâm sisteminde yetişenlere verilmekteydi. Gulâm sistemine giren Memlûk'tür. Önemli bir nüans farkı vardır ki o da hiçbir hakkı olmayan esir değil aksine özel bir statüsü olan eğitilmiş askerdir.

Halife Me'mûn (813-833) ve Mu'tasım (833-842) dönemlerinde planlı bir biçimde ve büyük topluluklar halinde Türklerden askeri birlikler oluşturulurken, İslam kaynakları bunları, yalnızca *Etrak* olarak isimlendirmenin yanı sıra *Mevla* (çoğulu *mevali*), *Gilmanu'l-Etrak* veya *Memlûk* olarak nitelemişlerdir. Burada geçen son iki kelimenin anlamları içerisinde köle manası bulunmakta ise de bu mana kelimelerden anlaşılması gereken ilk anlam değildir. Nitekim Arap dilinde köle karşılığında *Abd* ve *Rakik* kelimeleri de bulunmaktadır.²⁹ Memlûk tabiri, hadis-i şeriflerde ise erkek ve kadın ayrımı yapılmaksızın "*abd*"³⁰ karşılığı olarak bütün köleler için kullanılmıştır.³¹ "Memlûk" başlangıçta tüm köleleri kapsayan anlamda iken sonraları özel bir anlam kazanmış, "*abd* ve *rakik*" tabirlerinden farklı bir anlamda kullanılmıştır.³² Bernard Lewis, Arapların küçük yaşlardan itibaren askeri ve idari hizmetlerde yetiştirmek üzere Türkleri Yakın-Doğu'ya köle olarak getirdiklerini ifade eder. Daha sonra hizmetçilik yapan kölelerden ayırmak için onlara "*memlûk*" adının verildiğini belirtir.³³ Kelime savaşta esir edildikten yahut esir tüccarları tarafından tutsak edildikten sonra askeri bir disiplinle eğitim alanlar için kullanılmaya başlamıştır.

Sadece asker olarak yetiştirilmek üzere temin edilen beyaz tenli kölelerden Memlûk yetiştirilmekteydi.³⁴ Satın alma, vergi olarak alma veya hediye edilerek elde edildikten sonra askeri ocağa getirilen bir Memlûk, genellikle 10 ile 14 yaşlarında

²⁹ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s.43.

³⁰ Abd: İster hür ister köle olsun her insana "*Abd*" denilir. Bu kelimenin anlamı, Allah'a itaat kastedildiğinde "*abd*", insana itaat kastedildiğinde "*köle*" anlamına gelir. Özdemir, a.g.e., s.19; Bkz. Muhammed Hamîdulah, "*Abd*". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt:1, s. 57; Ahmet Sağlam, "Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı4, Aralık 2015, s. 112.

³¹ İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015, s. 9.

³² Yiğit, a.g.e., s.9; Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasi Halifesi Mu'tasım'ın Ordusunda Bulunan Türklerin "Köle" Olup Olmadığı Meselesi", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı: 18, 2005, s.209.

³³ Mehmet Nadir Özdemir, *İslam'ın İlk Döneminde Kölelik*, Gökkuşe Yayınevi, İstanbul 2006, s.21.

³⁴ Memlûk askeri sisteminde beyaz insanlara yer verilmiştir. Kopruman, a.g.e., s.434.

olurdu.³⁵ Memlükler katı bir askeri disiplinle yetiştirildikten sonra ergenlik çağına geldiklerinde sultanın ordusu başta olmak üzere askeri birliklerde birer nefer olurlardı.³⁶ Başta halife olmak üzere büyük devlet adamlarının hizmetinde ve özel muhafız alaylarında görev alan Memlükler, belirli bir takım hukuki, sosyal ve ekonomik hakları olan ücretli askerler haline gelmişlerdir.³⁷

VIII. ve IX. yüzyıllar boyunca memlük sayısında hızlı bir artış kaydedilmiştir.³⁸ Zamanla orduları komuta eden ve eyaletlerin önemli mevkilerinde görevlendirilen Memlükler giderek güçlendiler. Bu güç öyle bir boyuta gelecekti ki yönetiminden rahatsız oldukları halifeyi indirip yerine başkasını geçirebilecek güce sahip olacaktıdır.

D. Mısır'ın Kısa Tarihçesi ve Mısır'da Memlük Sisteminin Kuruluşu

a. Mısır'ın Tarihi Coğrafyası ve Jeopolitik Önemi

Mısır, günümüzde doğudan Kızıldeniz, kuzeyden Akdeniz, güneyden Sudan, batıdan Libya ile çevrili bölgenin ve bu bölge üzerinde yer alan devletin adıdır.³⁹Mısır, Afrika ve Asya kıtaları arasında stratejik bir coğrafyada yer almaktadır. Mısır'ın siyasi coğrafyasının önemi bu bölgeyi tarihin en eski zamanlarından beri bir cazibe merkezi kılmıştır. Nil Nehri ve bereketli Nil deltası bu coğrafyanın adeta hayat damarıdır. Ayrıca Mısır'ın kuzeyden Akdeniz, doğudan Kızıldeniz'e olan kıyıları bu toprakların jeopolitik değerini misliyle kıymetlendiren diğer unsurlardandır. Öte yandan bölge söz konusu jeopolitik konumu itibariyle önemli ticaret güzergâhları üzerinde konumlanmış bulunmaktadır. Hindistan'dan gelen Baharat Yolu Basra-Bağdat-Şam üzerinden Mısır'a gelmekte Güneydoğu'dan Kızıldeniz üzerinden Hicaz ve Yemen'e; batıdan İskenderiye üzerinden Tunus-Fas ve nihayet İspanya'ya dek

³⁵ Andre Clot, *Kölelerin İmparatorluğu; Memlüklerin Mısır'ı(1250-1517)*, (Çev. Turhan Ilgaz), Epsilon Yayınları, İstanbul 2005, s.36.

³⁶ Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev. Cüneyt Kanat), Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 145-146.

³⁷ Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1987, Cilt: IV, s.433; İsmail Yiğit, *Memlükler*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2015, s. 9; Altan Çetin, *Memlük Devletinde Askeri Teşkilat*, Eren Yayıncılık, Ankara 2007, s.42.

³⁸ İzzet Çıvgın, *Orta Çağ Tarihi*, Maya Akademi, Ankara 2008, s. 586.

³⁹ Mısır'ın fiziki ve beşeri coğrafyası için bkz. Suna Doğaner, "Mısır", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 29, s. 553-555.

uzanmaktaydı.⁴⁰ Ayrıca Akdeniz üzerinden Venedik, Sicilya, Girit, Kıbrıs ve İstanbul gibi belli başlı ticari limanlar başta olmak üzere tüm Akdeniz havzasına ulaşım imkânını zikretmek gerekmektedir.⁴¹ Tüm bu özellikler Mısır'ı ve civar coğrafyayı siyasi ve askeri çekişmelerin odağına yerleştirmiştir. Çalışmada söz konusu dönemde gerek içeride yaşanan iktidar mücadeleleri gerekse bir dış tehdit olarak Moğol İstilas ve Haçlı Seferleri Ortadoğu coğrafyasında hareketliliğin temel dinamikleridir. Tezin bahse konu edinildiği dönemde başkent Kahire ise oldukça canlı ve aktif bir şehirdi⁴². Kahire'nin kendi cazibe ve potansiyeli bir tarafa bu dönemde Kahire'nin cazibesini ve nüfusunu arttıran bir başka unsur Moğolların, Bağdat'tan sonra Suriye'ye yönelmeleriydi. Böylelikle Moğol tehlikesinden kaçan halk ve bazı dağılık askeri birlikler için Kahire bölgenin önde gelen güvenli sığınaklarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle Moğollara karşı direnişin merkezinin Kahire olmasının sebepleri anlaşılmaktadır.

b. Mısır'da Memlûk Sistemi

Devletlerin ortaya çıkışında şüphesiz en büyük rol askerlik mesleği ve ordu kurumuna aittir. Devletlerin varlığını devam ettirebilmesi, kendini savunabilmesi ve üzerinde yer almakta olduğu coğrafya üzerine bir güç unsuru oluşturabilmesi için kuvvetli bir askeri yapıya ihtiyaç duyduğu bilinen bir olgudur. Bu başlık altında askeri bir aristokrasi olarak Memlûk Devleti kurulana kadar Mısır'da Memlûk sisteminin yerleşmesi ele alınacaktır. Fakat Mısır'ın miladi VII. yüzyılda fethedildiği düşünüldüğünde, XIII. yüzyılın ortasına, Memlûk Devleti'nin kuruluşunayaklaşık beş yüz yıllık bir zaman dilimi olduğu göz önüne alındığında, bu mütevazı başlık altında bu kadar geniş bir dönemin hakkıyla ele alınabilmesi, takdir edilebileceği üzere mümkün değildir. Bu sebeple bu başlık altında konu yalnızca ana hatlarıyla, tez konusunu aşmayacak fakat Memlûk sisteminin tarihi gelişimini de ihmal etmeyecek şekilde ele alınmıştır.

---

⁴⁰ Bkz. Harita 1.

⁴¹ Mısır jeopolitiğinin detaylı incelemesi için Bkz. Ramazan Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2017, s. 246-248.

⁴²EymenFuâd es-Seyyid, "Kahire", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 173-174.

Hulefa-i Raşidin döneminde İslam ordularının temel dinamiği ve yegâne unsuru Arap asıllı askerlerden oluşmaktadır. İslamiyet'in yayılmaya başladığı dönemde İslam orduları sadece Araplardan müteşekkilen fetihlerin hızlanması neticesinde Suriye, Irak, İran ve Kuzey Afrika'nın fethiyle bu denge değişmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından 20 yıl gibi kısa bir süre içinde Suriye, Mısır, Irak ile Akdeniz ve Torosların güneyindeki bölgeleri, sonra da Semerkant'a kadar İran'ı fethetmiş olan Araplar, görece az sayıdaydılar.⁴³ Hz. Ömer döneminde önemli fetihler başlamıştır. Halife Hz. Ömer, Kudüs'ün fethinden sonra Amr b. As'ı bir sahil şehri olan Kayseriye üzerine göndermişti.⁴⁴ Müslümanların ikinci halifesi Hz. Ömer döneminde, Amr b. As kumandasındaki ordular 639'da Mısır'ı fethetti.⁴⁵

Emeviler döneminde İslam ordusunda gayri Arap unsurlara da rastlamak mümkündür. Bu dönemde devlet politikası Arapçı bir politikaya sahipti. Arap olmayan Müslümanları “mevali”⁴⁶olarak nitelemişlerdir ve mevali bu dönemde toplumsal bir tabaka haline gelmiştir.⁴⁷Bu dönemde İslam ordularının çok az bir kısmını Türk, İranlı, Kıbtî ve Berberi gibi çeşitli gayri Arap unsurlar tarafından oluşturulmuştur.⁴⁸Emeviler devrinde, fetihlerle genişleyen sınırlara rağmen, bir devlet politikası olarak, askeri amaçla istihdam edilen mevali unsurların sayısının Arap askerlerin sayısını geçmediği ve güç olarak zayıf kaldıkları, devlet içerisinde önemli mevkiiler de görev verilmeyip, kritik görevlendirmelerde sadece Arap unsurlara öncelik verilen bir siyaset güdüldüğü aktarılmaktadır.⁴⁹ Bu tutum neticesinde giderek artmakta olan mevalilerin nüfuzları Emeviler'in yıkılmasını sağlarken Abbasiler'i iktidara taşımıştır.⁵⁰

⁴³Clot, a.g.e., s. 13.

⁴⁴Ali Aktan, *İslam Tarihi Başlangıcından Sonuna Kadar*, Nobel Yayınevi, Ankara 2016, s. 241.

⁴⁵ Hz. Osman, Hicretin 27. yılında (M.647) onu azlederek yerine Abdullah b. Sa'd'ı Mısır valiliğine getirince bölgede daha sonraki fetih faaliyetleri Abdullah tarafından gerçekleştirildi. Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2 (Hulefa-i Raşidin Dönemi)*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, s.218.

⁴⁶ Arap olmayan Müslümanları nitelemekle birlikte azad edilmiş adam anlamına gelmektedir. Sosyal yaşamda ve vergi konularında Araplarla aralarında çeşitli farklar bulunmaktadır. Bernard Lewis, *Ortadoğu'da İrk ve Kölelik*, Çev. Enver Gürsel, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 85.

⁴⁷Mehmet Nadir Özdemir, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Kölelik*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2006, s. 37.

⁴⁸ Yiğit, a.g.e., s.10.

⁴⁹Emeviler diğer Müslümanların “mevali” olarak gördükleri için idari ve askeri kadrolarda onlara fazla yer vermemişlerdir. İlyas Gökhan, “Memlük Devleti'nde Askeri Kölelik Hukuku”, *Neşehir Barosu Dergisi*, Sayı: 1, 2014, s.138.

⁵⁰ Fatih Güzel, “*Nâsır Li-Dinillâh'ın Halifeliği ve Şahsiyeti*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2014, s. 5.

Abbasiler dönemine gelindiğinde ise mevali unsurların nüfuzlarının arttığı görülmektedir. Bunda şüphesiz Abbasiler'in Emevi iktidarına son vermesinde söz konusu bu mevali unsurların payı olduğu bilinmektedir. Abbasi Devleti döneminde ise Türklere sadece orduda görev verilmeyip, sarayda mühim görevler de verilmiştir. Özellikle saray muhafızları Türklerden seçilmeye başlanmıştır. Saray muhafızlarının en önemli özelliklerinden biri halifenin şahsına aşırı bağlılıkları yani sadakatleriydi.⁵¹ Böylece Türkler artık halifenin en yakınında yer alıyorlardı. Maurice Lombard halifelerin yakın korumaları olan bu birliğin Ferganalı kölelerden oluşturulduğunu iddia eder.⁵² Bu muhafız birliğine “Hassa Ordusu” deniliyordu.⁵³

Abbasi halifesi Harun er-Reşid⁵⁴ (786-809) ölümüyle birlikte oğulları arasında iktidar mücadelesi meydana geldiğinde, Emin'i kökeni Abbasi ailesine dayanırken onu Araplar desteklemeyi tercih etmiş, Me'mûn'un kökeni ise İranlı bir cariyeyle dayandığı için İranlılar desteklemişti. Bu taht çekişmesinde, “*Araplar mı İranlılar mı devlete egemen olacak?*” mücadelesine dönüşmüştür.⁵⁵ Nihayetinde ise kardeşler arasındaki iktidar çatışmasını Me'mûn kazanmıştır. Sonuçta Me'mûn'un galip gelmesi, Arapları devlet idaresinden uzaklaştırdı. Emeviler'in aksine Abbasi Devleti gayri Arap unsurlara imtiyaz vermeyi yeğledi. Bu imtiyaz ilerleyen zamanla beraberinde Arap ve İranlı unsur arasında rekabet yaşaması; bunun neticesinde Abbasi halifesi Me'mûn (813-833) ordusunda Memlûk istihdamı edilerek denge kurarak Semerkant civarından 3.000 Türk askerleri getirerek askeri nizam teşkil etmiştir. Halife Me'mûn'un Türkleri orduya alma konusunu devlet politikası haline getirdiği anlaşılmaktadır.⁵⁶ Arap ve Farısların da bulundurulmasına karşın Türklere önem verilerek daha profesyonel bir ordu düzenine geçilmiştir. Bu politikanın devamı, Abbasi halifesi Mu'tasım'ın hilafet dönemi (833-842) Türklerin Memlûk adı

⁵¹ Özdemir, a.g.e., s.74.

⁵² Maurice Lombard, *İlk Zafer Yıllarında İslam*, (Çev. Nezh Uzel), İstanbul 1983, s.53.

⁵³ Abdulkadir Özcan, “Hassa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 16, s.395.

⁵⁴ “*Harun el-Reşid dönemi Abbasilerin en parlak dönemidir. Türk varlığının sarayda hissedilir şekilde kendini göstermesi de bu döneme rastlamaktadır. Bu dönemde sarayda çok sayıda Türk köle vardı*”. Özdemir, a.g.e., s.73.

⁵⁵ Güzel, a.g.t., s. 5.; Hakkı Dursun Yıldız, “Türklerin Müslüman Olmaları”, *DGBİT*, İstanbul 1992, s.517-520.

⁵⁶ M. Zeki Terzi, “Gulam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 14, s.178-179; Mehmet Azimli, “Türklerden Oluşan Ordu (Hassa Ordusu)”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Cilt: IV, Sayı: 2, s.31.

altında askeri hizmetlerde yoğun olarak istihdam edildiği bir devirdir.⁵⁷ Me'mûn'un vefatıyla halifelîği kardeşi Mu'tasım devraldı. Türk kökenli bir anneden doğan halifenin ilk icraatlarından biri Türk kökenli askerî birlikler oluşturmak olmuştur. Zaten halife olmadan önce ilk şehzadelik yıllarında şahsi emniyeti için Türklerden 4000-5000 kişilik özel bir muhafız birliği kurmuştu. Halife Mu'tasım ordusunu tamamen Türklerden oluşturup, Arapları da ordudan uzaklaştırdı.⁵⁸Tarihçi Abdülaziz ed-Durî'nin ifadesiyle “*Mu'tasım, Türklere sığınmıştı.*”⁵⁹

Kalabalık Memlûk askerlerinin, Bağdat'ı talimhaneye dönüştürmesi, Bağdat halkının hoşnutsuzluğunu doğurmuştur. Mu'tasım (833-842), bu Türk birlikleri için Samarra⁶⁰ şehrini kurarak onlara geniş iktalar tahsis etti.⁶¹ Ayrıca Türk askerlerin Arap ve Acemlerle evlenmelerine müsaade etmeyip, Türk kızları getirilerek onlarla evlendirmişlerdir.⁶²

Türk askerlerinin Abbasiler devrinde askerlik hizmetlerine karşılık bu dönemde oldukça büyük bir ekonomik hareketlilik oluşturduğu görülmektedir. Farda Asadov, “*Abbasi ordusunun ortalama 50.000 savaştan oluştuğunu, bunların idamesi için yılda 14 milyon dinar gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda her asker ayda 23,3 dinar gelir elde edebilirdi.*”⁶³

Türkler muhafız ordularına; satın alınarak, Türk bölgelerindeki valilerin hilafet merkezine gönderdikleri senelik verginin bir parçası olarak veya köle veya esir

⁵⁷İbn Haldun, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), MEB Yayınevi, İstanbul 1991, C.I, s.395; Ebulfeyz Elçibey, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, Ötüken Yayınevi, Ankara 1997, s.40; Hakkı Dursun Yıldız, a.g.m., s.17-27; Süleyman Kızıltoprak, “Memlûk Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt: 5, s.16; Ahmet Sağlam, “Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü Ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur”, *Uluslar Arası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 4, 2015, s.109.

⁵⁸ Elçibey, a.g.e., s. 153.

⁵⁹ Abdülaziz ed-Durî, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, (Çev. Sabri Orman), İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 85.

⁶⁰Türkler için seçilip istihdam edilen şehir aynı zamanda Halife Mu'tasım tarafında Abbasi Devleti'nin başkentliği yapmıştır. Türk askerlerin çoğalması neticesinde Bağdat'ta karışıklıklar çıkmıştır. Türklerin, Arap ve Fars unsurlara karşı denge unsuruna olarak sayıları arttırılmıştır. Bağdat halkıyla Türkler arasında anlaşmazlıklar, kavga ve ölümler beraberinde getirdi. Emin- Me'mûn mücadelesini gören Mu'tasım'ın aynı bir gün kendi başına da gelebileceğini tahmin edip Bağdat'tan ayrılmayı tercih etmiştir. Hatice Kübra Topuz, “Abbasi Başşehri Samerra ve Abbasi Tarihinde Samerra Dönemi”, *İSTEM*, Sayı: 18, 2011, s.83-112.

⁶¹Kazım Yaşar Koprıman, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, *Makaleler*, (Haz: E. Semih Yalçın vd.), Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s.82; Bahattin Kök, “Samerra'nın Kuruluşu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S.19, Erzurum 2003, s.8-22.

⁶² Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, s.112.

⁶³Farda Asadov, “VIII-X. Yüzyıllarda Abbasi Ordusundaki Türk Muhafızların Sayısı ve Onlar İçin Yapılan Harcamalar”, (Çev. Mahmut Yavaş), *Türkler*, ed. Celal Güzel, Salim KOCA vd., Ankara 2002, C.IV, s.376.

hediye etmek şeklinde üç yolla alınmıştır. Türklerin Abbasi ordusuna Köle olarak alınması hususunda M. Zeki Terzi'nin görüşü, Türklerin başlangıçta orduya esir veya efendilerinden satın alınmış köle asker statüsünde girmişlerse de yükseldikleri mevkilere ve etkinliklerine bakıldığında daha sonra bu statüden *mürtezika*(ücretli asker) statüsüne geçtikleri ifade edilmektedir.⁶⁴ Mu'tasım çok güvendiği bu insanları Semerkant, Fergana gibi şehirlere adamlar gönderip satın aldirarak, valilerinden alacağı vergi karşılığında kendisine köle ve esir hediye edilmesi suretiyle ordu oluşturuluyordu.⁶⁵

Askeri eğitimlerden sonra özgürlüklerini kazanan Türk Memlûkler zamanda ordu içerisinde yükselerek vilayetlere vali olarak tayin edilmiş ve oralarda merkeze olan bağılıklarını kopararak bağımsızlaşma eğilimi göstermişlerdir. Mısır'da kurulan Tolunoğlu ve İhşidler bunun en bilindik örneklerindendir. Türk asıllı Ahmed b. Tolun, IX. yüzyılda Mısır'da bir devlet kurmuştur. Tolun'un 24 000'den fazla Memlûke sahip olduğu rivayet edilmektedir.⁶⁶ Bu durum açıkça Memlûk sisteminin çok ciddi bir beşerî güç unsuru olduğunun örneklerinden sadece biridir. Öte yandan Mısır'da bu sistem Tolunoğulları'ndan sonrada gelişerek devam etmiş, İhşidler ve Fatimîler de bu sistemi kullanmıştır. Yaygın kanaate göre Memlûk sistemi Mısır'da Selahaddin Eyyûbi zamanında iyiden iyiye yerleşmiş bulunmaktadır.⁶⁷ Hatta ilerleyen süreçte yalnız sultanların değil, gelecekte tahta talip olmak isteyen sultan çocukları bile henüz şehzadeliklerinde Memlûk satın alma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Bunu en tipik örneği, Eyyûbi sultanlarından Salih Eyyûb'un henüz babasının sağlığında muhtemelen kardeşi Melik Âdil'e karşı saltanat rekabetinde gücünü arttırmak için Rakka'dayken 1000 Memlûk satın alması ve kendi Memlûk grubunu kurmasıdır.⁶⁸ Her ne kadar bu hamlesi etkisiz hale getirilmiş olsa bile Memlûk sisteminin bir beşerî güç kaynağı olarak değerini göstermesi açısından öneme sahiptir. Netice itibariyle Türkler, Abbasi ordusunda ki teşekkülü başlangıçta "köle" olarak başlasalar da zaman içerisinde ordu ve devlet içerisinde çeşitli

⁶⁴M. Zeki Terzi, "Gulam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C.XIV, s.178.

⁶⁵ Terzi, a.g.e., s.129; Azimli, a.g.e., s. 35. Zeydan, Mu'tasım'ın, Türkistan'ın Uşrusene, Semerkant, Fergana halkından olan Bağdat esir pazarlarından satın alınan kölelerden bir askeri birlik kurduğunu ifade etmektedir. Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Zeki Meğamiz), İstanbul 1971, C. I, s. 225.

⁶⁶Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1527)*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 22.

⁶⁷Ayaz, a.g.e., s. 22-23.

⁶⁸ Cengiz Tomar, *Memlûk Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişimi (1240-1260)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 7.

mevkilerde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Bu olgular gelişen süreç içerisinde Memlük kavramıyla formüle edilen askeri bir aristokrasiyi temellendirmiştir.

1. BÖLÜM

KURULUŞUNDAN KUTUZ'UN SALTANATINA KADAR MEMLÜKLER

1.1. Eyyûbi Hanedanlığından Memlûk Devletine Geçiş; Şecerüddür Dönemi

İslam öncesi Türk tarihinde kadının siyasi ve sosyal hayatta özel bir konuma sahip olduğu bilinen bir olgudur. Her ne kadar bunun olumlu yanları olsa bile Turan'a göre kimi sakıncaları da bulunmaktadır.⁶⁹ Ortaçağ İslam devletleri gelenekleri gereğince bir kadının hükmeden kişi olması mümkün olmamasına rağmen bu konuma ulaşan istisnai kadınlar da mevcuttur. Bunlardan ilki Raziyye Begüm (Delhi'yi yöneten Sultan İltutmuş'un kızı, 1240), ikincisi ise Şecerüddür'dür. Mısır ve Suriye'de 1250-1517 yılları arasında hüküm süren Türk Memlûk Devleti'nin ilk ve tek kadın sultanı olan Şecerüddür aynı zamanda Mısır'ın Müslüman tarihinde tek kadın hükümdarıdır.⁷⁰

Bu örnekler kadının toplum üzerindeki rolü ve siyasetteki deneyimleri ile topluma emsal teşkil edememiştir. Her iki hükümdar Türk ve İslam topraklarında meydana gelmiş olsa da yine de hükümdarlık kadınlar için tahayyül edilemeyecek bir mevkidir. Raziye soylu bir aileye mensup iken ve Şecerüddür ise ilginçtir kicariye kökenlidir. Bir köle ve kadın nasıl yönetici olabiliyordu? Şecerüddür'ün tek başına iktidar olması mümkün değil iken ona yardım eden kendisi gibi kölelikten gelme ve aynı kökenden (Türk) askeri bir zümreyle kurduğu ittifak sayesinde kendisini saltanata taşıyan darbeyi yapabildiği.⁷¹

⁶⁹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyet Mefkûresi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2009, s. 141.

⁷⁰ Samira Kortantamer, "Şecerud-Durr'un İntikamı", *Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl III, Sayı 1-2, Ocak 2011, s.213. Her ne kadar Secerüddür, Memlûk Devletinin ilk sultanı olarak zikredilse bile kimi çağdaş kaynaklarda ilk sultan olarak sayılmamaktadır. İbn Tagrıberdi, Mısır Türk hükümdarlarından ilkinin Secerüddür ile evlilik yaparak iktidara gelen İzzeddin Aybek et-Türkmânî olarak zikretmektedir. İbn Tagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zâhire*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 19.; Öte yandan TDV İslam Ansiklopedisi'nde "Şecerüddür" maddesi yazarı Cengiz Tomar da kimi tarihçilerin Şecerrüddür'ü Memlûk Devleti'nin ilk sultanı olarak tanıdıklarını zikrederken iktidarın Türk Bahrî Memlûklere geçmesi ve Eyyubi hanedanının sona ermesine atıf yapmaktadır. Cengiz Tomar, "Şecerüddür", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Cilt: 38, s. 404.

⁷¹ Cengiz Tomar, bu hadiseyi şöyle kaleme almaktadır: "Efendileri el-Melikü's-Salih Eyyub'un Türk asıllı dul eşi Şecerüddür'ü tahta geçiren Bahri Memlûk emirleri, onun seksen gün sonra kendi

Şecerüddür; Eyyûbi Sultanı Salih Necmeddîn Eyyûb'un, başlarda köle kökenli cariyesiyken sonraları hür yapılarak nikâhlanmış eşidir. Şecerüddür, eşinin devlet meseleleri dâhil her konuda yanında olan mahir bir kadındı. Eyyûbi Sultanı es-Salih Necmeddîn Eyyûb'un hastalığı ve Kerek'te mahkûmiyette bulunduğu dönemde bile her zaman yanında olmuştur. Halil isimli bir çocuk doğurduysa da bu çocuk fazla yaşamadı. Eyyûbi Sultanı Salih Necmeddîn Eyyûb öldüğünde durumu titizlikle gizleyerek sultanın oğlu Turanşah'a durumu bildiren bir mektup yazdı ve onu tahta davet etti. Bu sırada Fransa Kralı IX. Louis, Dimyat'ı ele geçirmişti. Bu durum üzerine Haçlılarla Mansura'da yapılan savaşta Kral IX. Louis esir edilerek Haçlılar mağlup edildiler. Bu zaferde en büyük pay Bahri Memlûklerindi. Savaştan sonra gelip tahta oturan Turanşah genç yaşta ve tecrübesiz bir sultandı. Şererrüddür'un onun için yaptığı iyilikleri unutup, onu babasının hazinesini gizlemekte itham edince, birde Haçlılar karşısında kazandıkları zaferle Bahri Memlûklere karşı olan kıskançlığını dışa vurunca kendi sonunu hazırlamış oldu. Bahri Memlûklerle anlaşan Şecerüddür Turanşah'ı öldürterek kendisi biat aldı böylelikle Mısır'da 250 yıl kadar hüküm sürecek olan Memlûk Devletinin kuruluş süreci başlamış oldu.⁷²

Eyyûbi hanedanının sonu getiren bu darbeyi hazırlayan Memlûklerin başlarında Baybars Bundukdarî, Salihî, Aktay Camedar ve Aybek Türkmanî gelmektedir. Turanşah'ı katleden Memlûkler, Mısır tahtını ele geçirerek aslında sultan soyundan gelmeyip Türk asıllı olan Sultan Salih Necmeddin Eyyûb'un eşi Şecerüddür'ü sultan ilan ettiler.⁷³ İslam hâkimiyeti devrinde Mısır'da hükümdarlık yapan yegâne kadındır ve Tarihçi Makrizî, onu Mısır Türk Memlûk hükümdarlarının ilki saymıştır.⁷⁴ Emirler içinden İzzeddin Aybek'i "*Atabekü'l-asakir*"⁷⁵ olarak atamıştır. Adına para bastıran ve hutbe okutan Şecerüddür resmi evrakta "*Validet'ül-Halil*" unvanını kullanmıştır.⁷⁶

---

aralarından İzzeddin Aybek et-Türkmani ile evlenip kocasının lehine tahttan çekilmesi üzerine dönemin kaynaklarında ed-Devletü't-Türkiyye adıyla anılan Memlûk Devleti'ni kurmuş oldular" (648/1250). Cengiz Tomar, "Mısır", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 29, s. 561.

⁷² Kazım Yaşar Kopruman, "Şecerü'd-Dür", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 30, s. 228-229.

⁷³ Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1981, s. 81.; Ayşe Dudu Kuşcu, *Eyyûbi Devleti Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 179.

⁷⁴ Yiğit, a.g.e.,s. 19.

⁷⁵ David Ayalon, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, (Çev. Abdullah Mesut Ağır), TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 93-94.

⁷⁶ "Şecerü'd-Dür hükümdar olunca, Nil kıyısındaki Menil sarayından Kal'a-i Cebel'e çıktı. İzzüddin Aybek de kışladan buraya geldi ve her gün yapılan işlerle, alınan kararları kendisine bildirdiği için,

Şecerüddür döneminde basılan para⁷⁷

Şecerüddür'ün ilk icraatı Dimyat'ta esir olan Haçlılar problemini çözmektir. Bu sebeple Fransa Kralı IX. Louis'le barış yapmak üzere Emir Hüsameddin Muhammed'i gönderdi. 7 Mayıs 1250'de Dimyat teslim alındı ve taahhüt ettiği fidyenin yarısını ödedikten sonra IX. Louis serbest bırakılarak on bir ay süren VII. Haçlı seferinden sonra işgal kaldırılıp son verildi. Antlaşma ile Mısır üzerinde ki Haçlı tehdidini ortadan kaldırdı. Bu durumdan hoşnut olmayan muhalifler onu Haçlılarla gizlice görüşmekle suçladılar. Kendisinin her şeyden önce bir kadın olduğunu ve Müslümanlarında başlarında hükümdar olarak bir kadın görmeye alışık olmadıklarını bilen Şecerüddür, durumunu kuvvetlendirmek için akıllı ve basiretli bir siyaset takip etti. Şecerüddür, halktan alınan vergileri kaldırdı, Emirlere ikta, rütbe ve bol para tahsis ederek devlet ve reyanın gönlünü hoş tutarak kendine yakın tutmuştur.⁷⁸

Şecerüddür, her gün vezirlerini toplar, kendisi de ince bir perde arkasında oturarak bu toplantılara iştirak ederdi. Bir işe karar vermeden önce daima bir meclis toplar, vezirlerinin, emirlerinin düşüncelerini öğrenir, sonra kararnameleri ve fermanları

Şecerü-dür ondan çok memnun kaldı. Eyyubiler'in oturmayı âdet edindikleri Kal'a-i Cebel'den çıkan emirler ve kararlar üzerinde "Validet-ü Halil" alâmeti görülüyordu. Şecerü-dür resmî evrakta kısaca bu imzayı kullanıyordu. Saltanat tahtına oturduğu hâlde, âdet olan hükümdarlık hil'atini giymeyen Melike Kahire ve bütün Mısır minberlerinde cuma günleri kendisi için hutbeler okutmuş ve adına paralar bastırmıştır." Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 43-64.

⁷⁷<https://line.do/tr/erkek-dunyasina-meydan-okuyan-kadinlar/eul/vertical>, Erişim: 17.04.2017; Bu paralarda şöyle yazılıdır: "El-Musta'sımyyetü's- Salihyye Meliketü'l-MüslimînValidetü'l-Meliki'l-Mansur Halil Halifetü Emiri'l-Miiminin"(İnananların Emiri Halil'in annesi, es-Salih'in zevcesi). Abdullah Mesut Sağır, "Memlûklarda Bir Kadın Sultan: ŞecerEd-Durr İsmet Ed-Din Umm-i Halil(1250)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 13, 2010, s. 12.

⁷⁸ Kazım Yaşar Koprman, "Şecerü'd-Dür", *Makaleler*, (Haz: E. Semih Yalçın vd.), Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s.394.

bizzat kendisi imzalardı. Halka doğrudan doğruya bir emir vermek istediği zaman, önce Atabey'i olan Aybek'le o konu hakkında istişare de bulunurdu. Reaya, asker ve emirlerini hoşnut eden Şecerüddür, Mısır sultanlığını, zamanındaki erkeklerden daha büyük bir yetki ile idare etmekte iken Turanşah'ın Şam'a kaçmış olan taraftarları ile zamanın Halifesi Musta'sım Billah'ın yakınları birleşerek Şecerüddür tahtından indirmenin yollarını aramaya koyuldular.⁷⁹ Bağdat Abbasi Hilafeti'nin son temsilcisi Musta'sım da, Mısır idaresinin bir kadına verilmesini uygun bulmamıştı. Mısır emirlerine gönderdiği mektubunda, “eğer sizde erkekler tükendi ve başınıza geçireceğiniz bir adam dahi kalmadıysa, bize haber verin bir adam gönderelim” diyordu.⁸⁰ Maalesef onun ince siyaseti, hatun olması ve İslam tarihi boyunca iktidarda hükümdar olarak bir kadını görmeye alışık değillerdi.Şecerüddür halifenin adını kullanarak fermanlarda imza kullansa da halife bu durumdan hoşnut değildi. Suriye de ise durumlar hiç iç açıcı değil; Eyyubi melikleri, Turanşah'ın öldürülmesi ve yerine Şecerüddür'ün geçirilmesini kabullenmeyip saltanatın varisi olduklarını söyleyip ayaklanıp karşı çıkmışlardı. Şecerüddür, istenmeyen bir sultan olduğundan 80 günlük saltanatını Atabekü'l-Asâkir İzzeddin Aybek'e devrederek siyasi bir evlilik gerçekleştirmiştir.⁸¹

1.2. İzzeddin Aybek Türkmanî⁸² Dönemi(1250–1257)

Bahri Memlûkler⁸³devrinin Şecerüddür ile başladığı hakkında yaygın bir kanaat vardır. Memlûklerin müstakil bir devlet olarak kurulmasında Şecerüddür'ün sadece

⁷⁹ Eyyûbi-Memlûk rekabeti hakkında detaylı analizler için Bkz. Mustafa Kılıç, “Eyyûbî-Memlûk Mücadelesi ve Memlûk Yönetimine Karşı Mısır'da Arapların İsyanı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 2, 2001, s.427-437.

⁸⁰ Yiğit, a.g.e., s. 19; Kılıç, a.g.m., s. 427.; Sağır, a.g.m., s. 12.

⁸¹ Kuşçu, a.g.e., s. 180.

⁸² Memlûkler ilk olarak getirildiklerinde onlara Türkçe isimler veriliyor, isimleri değiştiriliyordu. Buna sıfat olarak bağlı buldukları millet vs. yazılıyordu. Bunun yanında bağlı oldukları emir de yazılırdı. Mesela, (Sultan) Aybek'in adı “Aybek et-Türkmanî” idi. Bağlı bulunduğu Necmed-Din Salih'e izafetle “*es-Salihî*” nisbesi de adına ekleniyordu. Çetin, a.g.m., s. 917.

⁸³ Mısır'da 1250 yılından 1517 yılına kadar hüküm süren Memlûk Devletinin tarihini, sultanların menşesine göre iki döneme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki 1250-1382 tarihlerini kapsamaktadır. Bu devir Türk asıllı olmaları hasebiyle “*el-Memâlik et-Türkiyye*” veya Nil Nehri içerisinde bulunan Ravda adasından ötürü “*el-Memâlik el-Bahrîyye*” (Bahrî Memlûkler) denilmektedir. İkinci devir 1382-1517 tarihleri arasında Çerkes asıllı olup “*el-Memâlik el-Çerakise*” veya Kalatu'l Cebel burçlarında ikamet ettikleri için “*el-Memâlik el-Burciyye*” (Burci Memlûkler) denilmektedir. Kazım Yaşar Kopruman, “Bahrîyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 4, s. 512.;

bir köprü görevinde olduğu da tarihçiler arasın popüler bir diğer yaygın görüşüdür. Kadın bir sultanın içte ve dışta istenmemesi bu kanıyı desteklemektedir.Şecerüddür döneminde *Atabekü'l-Asâkir*⁸⁴ olan Aybek, Mısır ümerası tarafından da uygun görülmüş ve Şecerüddür ile evlenerek sultan ilan edilmiştir. Aslen Melik Salih Necmeddin Eyyub'un Memlüklerindendi. Melik Salih, onu babası Melik Kamil'in sağlığında satın almış, zamanla onu *Çaşnıgırlığe*⁸⁵ yükseltmişti. Bu görev, Turan Şah öldürülüp Şecerüddür tahta geçinceye kadar devam etti.⁸⁶ Aybek sultan olduğu zaman ülke sıkıntılı dönemlerden geçmekteydi. Bir yandan Haçlı seferleri devam etmekteydi, diğer taraftan Moğol istilaları İslam memleketlerini harap etmekteydi. Bu hassas zamanda bu iki düşman unsur arasında Memlükler Devleti kurulmuş oldu.

Kopraman, Aybek'in dindarlığı, cömertliği ve ileri görüşlülüğünü överken onun sıradan bir emir olduğu kendisine alternatif olabilecek Aktay, Baybars, Kalavun ve Sungur gibi güçlü beyler dururken sultan ilan edildiğini zikretmektedir. Bunun muhtemel nedeninin Aybek'in bahrîlerden olmaması olduğunu çünkü diğer beylerin birbirlerine denk saydığı birinin sultan olmasını çekemeyerek tahttan indirmeye çalışacakları için beylerin Aybek üzerinde karar kıldıklarından bahsetmektedir.⁸⁷

Mısır'da Eyyûbi soyundan olmayan birinin tahta oturması, Suriye Eyyûbilerini harekete geçirecektir. Otoriter bir karaktere sahip olan Halep ve Musul emiri Nâsır Yusuf, Dimeşk'de olan emirlerin davetiyle Aybek'in hâkimiyetinde olan Mısır'ı almak üzere sefer hazırlığına başladı.⁸⁸ Bu rahatsızlıktan doğan sefer hazırlığı haberi, Mısır'a ulaştığından Mısır ümerası sorunu halledecek çareler aramaya girişmişler ve neticede Suriye Eyyubileri tatmin etmek adına bir Eyyûbi prensini tahta geçirmeyi uygun gördüler. Böylece Melik Nâsır'ın oğlu Melik Eşref Muzafferüddin Musa'yı 4 Ağustos 1250'de tahta çıkardılar. Çocuk yaşta olan bu sultan, teyzelerinin yanında

---

Kazım Yaşar Kopraman, "Bircîyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 6, s. 419-420.

⁸⁴Başkomutanlık makamı. Ayalon, a.g.e., s. 93; Yiğit, a.g.e., s. 187.; Samira Kortantamer, "Memlüklerde Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, 1984, s.38.

⁸⁵Sarayda sofrabaşılık görevini yürüten ve binbaşı rütbesinde olan emir. Sultanın sofrasına getirilen yiyecek ve içeceklerin zehirli olup-olmadığını kontrol amaçlı tatmakla görevlidir. Yiğit, a.g.e., s.191.; Kortantamer, a.g.m., s.40.

⁸⁶İbnTagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.24-27.

⁸⁷Kopraman, a.g.m., s.99-126.

⁸⁸Ramazan Şeşen, *Eyyubiler (1169-1260)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, s.156-160.

kalıyordu ve takriben on yaşlarındaydı. Onu sultan seçerek adına hutbe okuttular. Aybek de atabek tayin edildi.⁸⁹ Fakat bu hamle başarısız olmuştur. Çünkü Eyyûbiler, kendi soylarından birisinin Mısır tahtında göstermelik olarak oturtulmasını gerçekte ise yönetimin Atabek Aybek'in hâkimiyetinde olmasını kabul etmeyeceklerdi.

Suriye Eyyûbi emirlerinin önde gelen lideri Melik Nâsır Yusuf, diğer emirlerin de desteğiyle büyük bir orduyla Mısır'a doğru yola çıktı. Bunu haber alan Aybek, son bir strateji olarak ülkesinin Abbasi halifesine ait olduğunu ve kendisinin de halifenin memuru olarak Mısır yönetiminde bulunduğunu ilan ettirdi. Hilafeti koruma gayreti içinde olduğunu söyleyerek Melik Eşref Musa ve kendisine yapılan biati yinelettirdi. Bütün bu hamleler Nâsır Yusuf'u durdurmaya yetmemişti. Suriye Eyyûbi emirlerinin en büyüğü Melik Nâsır Yusuf, diğer emirlerin de desteğiyle büyük bir orduyla Mısır'a doğru yola çıktı. Bunu haber alan İzzettin Aybek, son bir strateji olarak ülkesinin Abbasi halifesine ait olduğunu ve kendisinin de halifenin memuru olarak Mısır yönetiminde bulunduğunu ilan ettirdi. Hilafeti koruma gayreti içinde olduğunu söyleyerek Melik Eşref Musa ve kendisine yapılan biati yinelettirdi. Fakat bütün bunlar Nâsır Yusuf'u durdurmaya yetmemiş, İzzettin Aybek'i savaşa mecbur bırakmıştı. *Mısır ordusu onlardan korkup Said'e çekildi. O gün Kahire, Mısır ve kalede ve ayrıca bütün ülkede Melik Nâsır adına hutbe okundu.*⁹⁰ Herkes Aybek'in devletinin sona erdiğine kanaat getirdi. Bu sıra da Akka'da bulunan Haçlı lideri IX. Louis tarafından olabilecek taarruz ihtimali yüzünde mahkûm olan ne kadar Haçlı varsa serbest bırakıldı. Aybek, bir yandan Suriye emirleri ile uğraşırken bir de Haçlılarla uğraşmak istemedi. Mısır'da yönetimi ele geçirmek isteyen iki Müslüman ordu, Abbasiye denilen mevkide şiddetli bir çarpışmaya giriştiler. İzzeddin Aybek, 3 Şubat 1251'de bu savaştan galip çıkarak Eyyûbi ordusunun, Suriye'ye geri çekilmesini sağlamıştır.⁹¹

Mısır hâkimiyeti için taraflar arasındaki çatışmalar sürerken iki tarafın da bağlı olduklarını bildirdikleri Bağdat merkezli Abbasi Halifeliği yaklaşan Moğol tehlikesi altında kalmıştır. Halife Mu'tasım, durumun ciddiyetini taraflara bildirerek onlardan, aralarındaki husumeti bitirmelerini istedi. Halifenin ara buluculuğu neticesinde taraflar bir barış anlaşması imzalayarak (Nisan 1256) kendi topraklarına çekilerek

⁸⁹İbni Tagrıberdi, a.g.e., s.24-27.

⁹⁰Tagrıberdi, a.g.e., s.24-27.

⁹¹ Yiğit, a.g.e., s. 25.; Kuşçu, a.g.e., s. 180.

çatışma sona erdirildi. Eyyûbi emirlerinin Memlûk Devleti'ni resmen tanıdıklarını göstermesi bakımından büyük önem taşıyan bu antlaşma ile Ürdün nehri iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir.⁹²

İzzeddin Aybek yaşanan olayların akabinde iç işlerine yönelip anlaşmazlığa düştüğü Bahrî emirleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Yukarıda da bahsi geçen Bahrî Memlûk emirlerinden Aktay'ın her işe müdahale edecek derecede nüfuz kazanması Aybek'i rahatsız etmiştir. "Bir emirin *huşdaş*⁹³larının sayıca çokluğu ona güç katar ve saltanata namzet bir duruma getirirdi. Aktay, Aybek'e huşdaşlarından aldığı güçle karşı çıkabilmişti. Neticede Memlûk onu satın alan ve azad eden efendisine (üstadına) karşı nasıl sadakat ve dayanışma borçluysa, kölelik ve azaldık dönemi arkadaşlarına karşıda sorumluydu."⁹⁴ Aybek sultan olduğu zaman her ne kadar iç ve dışta sorun yaşadıysa da bahrî Memlûklerin desteğiyle bu sorunlar bertaraf edildiler. Yalnız bahrî Memlûklerin lideri Aktay kendisine güçlü bir muhalif pozisyonundaydı. Aktay öyle hamlelerde bulunuyordu ki Aybek bu durumlardan hoşnut değildi.⁹⁵ Aktay sultana ait alametler kullanması, arkadaşlarının ona "*Melikü'l-Cevad*" diye hitap etmeleri bu hoşnutsuzluğun kaynakları arasındadır. Aktay'ın diğer önemli hareketi, Hama sahibi Melik Muzaffer'in kızı ile nişanlanmış ve Aybek'ten "Nişanlısının sultan kızı olup, şehirde alelade insanlar arasında oturması uygun olmayacağı için Kalatu'l-Cebel'de oturmasını" gerektiğini söylemesiydi. Kalatu'l-Cebel ise sultanların kaldığı yer olduğundan bu isteğin masumane değil; iktidar alametlerinden bir diğeri olması da ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Alenen kendini hükümdar pozisyonunda görmesi, Eyyubi hanedanına mensup bir sultanla evlenerek tahtta hak iddiasında bulunması açıkça bir meydan okumaydı. Aybek bu durum karşısında harekete geçerek Aktay'ı bir husus hakkında istişare etmek üzere Kalatu'l-Cebel'e çağırdı. Bu bir tuzaktı. Aybek, Aktay'ı bir komployla öldürerek saltanatına

⁹²Süleyman Özbek, *El-Melikü'z-Zahir Rükne'd-Din Baybars El-Bundukdari(?-1277)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988, s. 30

⁹³ Aynı efendiye aidiyet besleyen, kölelik devresinden birlikte geçirerek azat olan akranları tanımlamaktadır. *Huşdaş* kelimesi birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunu ifade etmektedir. Ayalon, a.g.e., s. 9.

⁹⁴ Çetin, a.g.e., s.918.

⁹⁵ Aybek-Aktay hizipleşmesi hakkında Baybars el-Mansûrî dikkat çekici şu bilgileri vermektedir; "*Bu yıl (H.651) Aktay es-Salihî daha da güçlendi. Nüfuzu arttı. Bahrîler ondan yana meylettiler. Kendisi için İskenderiye uç bölgesini aldı. Birçok servetten yararlanmaktaydı. Cömertçe hediyeler dağıtmaktaydı. El-Muizzi'ye her istediğini yapıyor, o ise kendisine karşı gelemiyordu. Hatta Aktay, Sis hâkimine yazarak onun kızıyla nişanlanıyor el-Muizzi bunun üzerine kendisi için endişeleniyordu*". Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetu'l-Mulukiyeyfi'd-Devleti't-Turkiyye; Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*, (Çev. Hüseyin Polat), TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 25.

kimsenin gölge etmesine izin vermeyeceğini gösterdi. Aktay'ın öldürülmesiyle Baybars, Kalavun, Sungur ve Bahrî Memlüklerin ileri gelenleri Kahire'de haber duyulunca hemen kalenin olduğu yere giderek Aktay'ı kurtarmak istediler. Fakat Aybek kaleden Aktay'ın kellesini önlerine atınca Aktay taraftarları kaçarak Suriye'ye sığındılar.⁹⁶

Aybek devlet içerisinde bu sıkıntı ve zorluklarla uğraşıp daha sonra bu sıkıntılardan kurulunca kendi ölümü eşi Şecerüddür elinden olacaktır. Kortantamer'indeymiyle "çetin ceviz" olan Şecerüddür, Aybek ile evlenip tahttan feragat ederken bunu sadece Müslümanları tatmin etmek için yapmış, fakat devlet işlerini elinden bırakmamayı kafasına koymuştu.⁹⁷ İçeride ve dışarıda başarılı mücadele vermiş ve yönetimde istikrarı sağlamış olan İzzettin Aybek, siyasi bir evlilik yapmaya karar vermiş; nüfuzunu güçlendirmek adına Musul emiri Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla nişanlanmıştı. Şecerüddür, bu haberi duyunca çok sarsıldı, öfkeleni ve gururu incindi.⁹⁸

Samira Kortantamer, Şecerüddür'ün intikamını konu edindiği makalesinde İbn'İyas'tan aktardığı, Şecerüddür'ün uyguladığı taktiği şöyle aktarır: "*Şecerud-Durr, Aybek'i yumuşatıncaya kadar onu tatlı sözlerle kaleye davet etti. Aybek, polo oyunundan (çevgan, çöken) döndüğü için hamama girince Şecerud-Durr'un emriyle oraya gizlice konulmuş olan Memlüklerin saldırısına uğradı. Makrizi bu dramatik sahneyi şöyle verir: "Boğmayı uğraştıkları zaman Aybek Şecerud-Durr'a yalvardı. O da onlara onu bırakmalarını söyleyince saldıranlardan birisi olan Muhsin Cevceri ona kaba bir şekilde şöyle cevap verdi: 'Bıraktığımız zaman ne bize ne de sana acır.' Sonra onu öldürdüler.*"⁹⁹ Neticede iktidar hırsı ve yönetimde geri plana atılma duygusu, Şecerüddür'ü yeni komplo yapmaya karar vererek; hadım ağalardan bir grubu, onu öldürmekle görevlendirdi. Bu şahıslar, aslında Şecerüddür'den kurutulmak için çare arayan İzzeddin Aybek'i bir gece hamamda bulunduğu sırada

---

⁹⁶ El-Mansûrî, a.g.e., s. 25-26.

⁹⁷ Koprıman, a.g.m., s.99-126

⁹⁸ SamiraKortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1993, s. 36.

⁹⁹ SamiraKortantamer, "Şecerud-Durr'un İntikamı", *ActaTurcia, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl III, Sayı 1-2, 2011, s.216.

öldürdüler (12 Nisan 1257).¹⁰⁰ Mansûrî'ye göre suikast kalede bir tas zehir içirmek suretiyle gerçekleşmiştir.¹⁰¹

Durumdan haberdar olan İzzeddin Aybek'in Memlükleri, Seyfeddin Kutuz liderliğinde saraya gelerek Aybek'i katledenlerden yakalayabildiklerini öldürdüler. Azmettirici Şecerüddür ise saraydan alınarak tutuklandı ve hapsedildi. İzzeddin Aybek'in Memlükleri, bir durum değerlendirmesi yaparak öldürülen sultanlarının eski eşinden olma genç yaştaki oğlu Nureddin Ali'yi oy birliğiyle ve "Mansur" unvanıyla tahta oturtmuşlardır¹⁰². Şecerüddür, Nureddin Ali ve akıl hocaları tarafından kendilerine entrikalar düzenleyeceğinden şüphelendikleri için kaleden atılarak öldürülmüştür.¹⁰³

1.3. Nureddin Ali Dönemi (1257–1259)

İzzeddin Aybek'in öldürülmesiyle yerine oğlu Nureddin Alisultan ilan edildi. İbn Tagrıberdî, Nureddin Ali'yi Mısır Türk Sultanlarının ikincisi olarak zikreder.¹⁰⁴ Henüz buluş çağına yeni ermiş bir genç olan Nureddin Ali'nin dönemi tez konumuz açısından önemlidir. Zira yaklaşık 3 yıl süren Nureddin Ali döneminde iktidar fiilen saltanat naibi (*naibü's-saltana*)¹⁰⁵ olan Kutuz'un elindeydi. Bahri Memlükler döneminde saltanat nâibliği kurumu üzerine yapılan müstakil bir araştırmada, saltanat veraset sisteminin veliaht tayiniyle işler olmadığı Memlük Devleti yapısında söz konusu kurumun önemi ortaya konulurken Nureddin Ali ve Kutuz örneğini

¹⁰⁰ Yiğit, a.g.e., s. 27.

¹⁰¹ Mansûrî, a.g.e., s. 29.

¹⁰² Mansûrî, a.g.e., s. 29.

¹⁰³ *Bu sene Mısır sahibi Melik Muazzam İzzeddin Aybek evinde ölü olarak bulundu. Kerem sahibi, cömert, utangaç, dindar bir kimseydi. Bu sene rebiyülevvel ayının yirmi üçünde Salı günü vefat etti. Öldürüldüğünde –Allah ona rahmet etsin- köleleri, zevcesi Ümmü Halil Şecetü'd-Dür'ü katil olarak suçladılar. Çünkü İzzeddin Aybek sağlığında Musul sahibi Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla evlenmeye niyetlenmişti. Bunu duyan Şeceretü'd-Dür, cariyelerine onu tutmalarını emretmiş, kendisi de takunyalariyle ona vurmaya başlamıştı. Nihayet bu halde vefat etti. Köleleri onun öldürüldüğünü duyunca büyük köle Seyfeddin Kutuz ile birlikte oraya geldiler. Şeceretü'd-Dür'ü yakalayıp öldürdüler, avret mahalli açık bir halde çöplüğe attılar. Yüksek makamda iken öldürülüp çöplüğe atıldı. Fermanları o imzalıyor, adına hutbeler okunuyor, paralara resmi nakşediliyordu.” İbn Kesir, *El Bidaye Ve'n-Nihaye, Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, Cilt: 13, s. 369.*

¹⁰⁴ İbn Tagrıberdî, a.g.e., s. 28.

¹⁰⁵ Sultana vekâlet görevidir. Sultanın vekili olarak iş gören ve "Kafilü'l-Meleke" unvanını da alan bu şahıs, tüm işlerde mutlak yetki sahibiydi. Yiğit, a.g.e., s. 28; Sınırlı olarak bazı alanlarda bir sultan gibi hareket eder, yüksek rütbeliler haricinde mesela; vezir, kadı, sır kâtibi gibi bürokratları atayabiliyordu. Ayalon, a.g.e., s. 92-93.

özellikle vurgulamaktadır.¹⁰⁶ Nitekim bilindiği üzere Nureddin Ali dönemi Kutuz açısından onu iktidara taşıyan bir basamak görevi görmüştür. Ayrıca Nureddin Ali dönemi, dışarıda Moğol tehlikesinin kapıya dayandığı, içerde Suriye Eyyûbilerine sığınan Bahrî Memlûk emirleri ile uğraşıldığı bir dönemdir.

İzzeddin Aybek döneminin ileri gelen emirlerinden Aktay'ın Aybek tarafından öldürülmesinden sonra Aktay himayesinde olan Bahrî Memlûkler Suriye'ye kaçarak orada bulunan Eyyûbilere sığınmışlardı. Baybars liderliğindeki bir grup, Gazze'ye gelerek Şam Hâkimi Melik Nâsır'a başvurarak hizmetine girmeyi talep etti ve kabul edildi. Baybars ve liderliğini ettiği grup, Mısır üzerine sefer yapılması konusunda baskı yapmaktaydılar. Fakat Nâsır'ın Abbasiler ile barış yapmasına muhalefet eden Baybars liderliğindeki Bahrîler Suriye'den kovulmuşlardı.¹⁰⁷ Bu sıralarda Mısır'da yeni gelişmeler oluyordu. Şecerüddür tarafından Aybek öldürülmüş; Aybek taraftarları da Şecerüddür'ü hallederek Nureddin Ali'yi sultan ilan etmişlerdi. Baybars ekibiyle Filistin'e giderek Kerek Hâkimi Muğis'in hizmetine girmiş ve ondan aldığı bin asker ve etrafında toplanan yedi yüz Memlûk ile Mısır üzerine yürümeye başlamıştı. Fakat Ariş adlı mevki geçtiğinde Kutuz öncülüğündeki Mısır ordusu ile karşılaştı. Kutuz'un birlikleri tarafından bahrîler mağlup edildiler ve dağıldılar.¹⁰⁸ 1257 yılında yaşanan bu hadiseyi bir yıl sonra ikinci bir taarruz izlemiştir. Bu sefer Muğis'in de bizzat katıldığı Mısır üzerine yönelen bu hareket yine Kutuz tarafından Salihyye adlı mevkide mağlup edildi.¹⁰⁹ Böylelikle bahrîlerin bu isyan hareketi de bastırılmış oldu. Bunda yaklaşan Moğol tehlikesinin de büyük payı vardır. Nitekim 1258'de Bağdat Moğollar tarafından yerle bir edilmiş, halife öldürülmüş ve bu coğrafya büyük bir kargaşa içine girmiştir. Nureddin Ali dönemi ana hatları ile bu şekilde geçmiştir.

---

¹⁰⁶ “Sultan Nûreddîn Ali'nin küçük yaşta olması ve Moğol tehlikesi nüfuzlu saltanat nâibi Kutuz'u harekete geçirmiştir. O, devletin içinde bulunduğu zor dönemde veliahdın sultan olmasının sorunları çözemediğini, bu durumun emirlerin devlete bağlılığını azalttığını ve sorunların üstesinden gelebilmek için dirayetli bir sultanın gerekli olduğunu vurgulayarak kendisini tahta çıkartmıştır” M. Fatih Yalçın, “Bahrî Memlûkler Döneminde Taht Değişikliğinde Saltanat Nâibinin Rolü”, *TurkishStudies*, Cilt: 8, Sayı: 11, 2013, s. 401.

¹⁰⁷ Yiğit, a.g.e., s. 28.

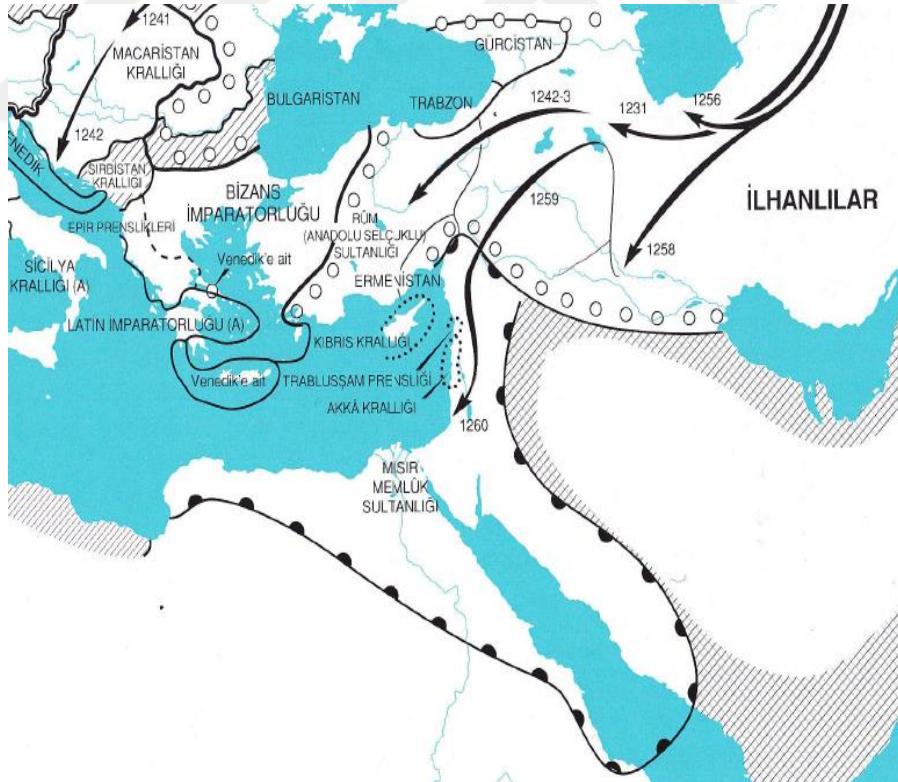
¹⁰⁸ Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 18-20.

¹⁰⁹ Yiğit, a.g.e., s. 29; Baybars el-Mansûrî, a.g.e., s. 31-32.

1.4. Kutuz'a Kadar Ortadoğu Coğrafyasının Genel Durumu ve Komşu Devletlerle İlişkiler

XIII. yüzyılın başında, dağınık kabileler halinde yaşayan Moğollar, Cengiz Han'ın liderliğinde birleşerek hatırı sayılır bir siyasi-askeri güç haline gelmişlerdi. Hazar denizinin doğusunda hüküm süren Harezmşah ülkesi de orta Asya coğrafyasının önemli devletlerindendi. Bu iki güç arasında karşılıklı elçilerin gelip-gidişiyile başlayan diplomatik temaslar sonucunda 1218 yılına iki ülke arasında bir ticaret antlaşması yapıldı. Fakat bilindiği üzere Otrar'da bir Moğol ticaret kafilesinin katledilerek mallarına el konulması doğuya uzanacak bir istila silsilesinin başlangıcı olmuştur. Otrar, Semerkant ve Buhara istila dalgasının ilk kurbanlarıdır.¹¹⁰ AynCalut'a yani Filistin'e kadar uzanacak olan söz konusu istilanın başlangıcı özetle bu şekildedir.

Harita 1: Moğol Akınları¹¹¹

¹¹⁰Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 118-122.; Osman Çetin, *Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Bursa 2011, s. 63-64.

¹¹¹ColinMcEvedy, *Ortaçağ Tarihi Atlası*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.77.

Harezmsah Devleti'ni yıkan Moğollar, istilanın ikinci dalgasında İran üzerine yönelmişlerdir. Hülagü liderliğinde İran'ı da ele geçiren Moğolların bu seferki hedefleri Azerbaycan üzerinden Anadolu olmuştur.¹¹² Anadolu'da egemen olan Selçuklular, 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollar'a yenilmişler böylece Anadolu'da bir Moğol işgal çağı başlamıştır.¹¹³

İran'ın ve Anadolu'nun Moğol hâkimiyetine girmesinden sonra Hülagü'nün hedefi, İslam âleminin dini merkezi durumunda olan Bağdat merkezli Abbasi Halifeliği oldu.¹¹⁴ 1257 yılında Hülagü, İslam dininin temsilcisi Halife Mu'tasım-Billah'a elçi göndererek boyun eğmesini ve Bağdat'ı teslim etmelerini istedi.¹¹⁵ Halife Mu'tasım-Billâh, ilk olarak Moğol Hanı adına hutbe okumayı uygun görse de etrafındaki ileri gelenler bunun uygun olmayacağını bu karardan vazgeçmesini sağlamışlardır. Halifenin bu isteği reddetmesi üzerine Hülagü Bağdat'a dayandı.¹¹⁶ Müellifler 1258 yılındaki bu hadiseyi, eşi benzeri görülmemiş bir şekilde bir dinin temsilcisinin katledilmesi ve Bağdat'ın yakılıp-yıkılması şeklinde değerlendirmektedir.¹¹⁷ Halife Mu'tasım-Billâh devri, Abbasi halifeliğinin ilk yıllarındaki ihtişam ve gücü eskisi gibi olmamakla birlikte söylemleri itibar görmemeye de başlanmıştı. Nitekim bunun bir göstergesi olmak üzere, Moğol istilasının Kuzey Suriye'ye dayandığı bir sırada Abbasi halifesinin Türk-İslam devletleri arasındaki anlaşmazlıkların sona erdirilmesi ve Moğollara karşı ortak güç oluşturulması yönündeki talepleri bölgedeki Türk ve İslam devletleri tarafından fazla ciddiye alınmamış ve rağbet görmemiştir.¹¹⁸ 1258 yılında Moğolların Bağdat'ı almalarıyla ve Hülagü tarafından Mu'tasım-Billah'ı öldürmesiyle Abbasi Hilafeti son bulmuştur. Hz. Peygamberin ölümünden sonra altı asır boyunca devam eden hilafet müessesesinin birdenbire yok olması İslam

---

¹¹² Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: AynCalud", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C.V, s. 218.; BertoldSpuler, *İran Moğollar Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 59.

¹¹³ Çetin, a.g.e., s. 264.

¹¹⁴ Özbek, a.g.e., s.219.

¹¹⁵ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, Cilt:4, Ensar Yayınevi, İstanbul 2011, s. 490-499.

¹¹⁶ Spuler, a.g.e., s.62.; Cüveynî, a.g.e., s. 599.; Özbek, a.g.e., s.219.

¹¹⁷ Yiğit, a.g.e., s. 31-32.

¹¹⁸ Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: AynCalud", *Türkler Ansiklopedisi*, C.V, s.217.

âleminde bir boşluk ve şok etkisi yaratmıştır.¹¹⁹ Bu süreç 1258 yılında Hülagü'nün Bağdat yakıp yıkmasıyla İslam âleminin manevi liderinin katli veya Suriye'nin istilası ile noktalanmayacak aksine devam edecekti. İlhanlılar bunu bir dereceye kadar biliyorlardı: hedefleri sadece Suriye'nin ele geçirilmesi olmayıp Mısır'ı da itaatleri altına almaktı.¹²⁰ Bu arada Suriye ve Mısır'ın ortak ele geçirilmesi amacıyla Haçlılar ile İlhanlılar arasında birtakım pazarlıklar yapılmaktaydı.¹²¹

Bağdat yakılıp yıkılırken Eyyûbi hanedanının son kalesi olan Suriye Eyyûbi hükümdarı Nâsır Yusuf, durumun vahametine kapılarak dönüşü olmayan yollara sapacak ve kendi sonunu getirecektir. Nâsır Yusuf'un statüsün korumak adına Moğollarla iş birliği yapması ileride kendi hâkimiyetini kaybetmesine ve sırt çevirdiği Mısır Memlûklerinden yardım istemesine kadar uzanan hamleler yapsa da Ayn Calut Savaşından sonra katledilmesiyle sonuçlanacaktır.¹²²

Eyyûbi Devleti'nin son temsilcisi Nâsır Yusuf, Memlûk Devleti'nin teşekkülüne karşıydı; Mısır Eyyûbi Devleti'ne darbe yaptıkları argümanı ile Memlûklerin söz hakkının olmayacağını iddia etmekteydi. Zaman ve zemin bunu tartışmaya açık değildi. Moğollara karşı koyamayacağını bilen Nâsır Yusuf, Moğolların yanındaymışçasına hamlelerde bulunacaktır. Oğlu Melik Aziz'i bazı emirleri de yanına katarak kıymetli hediyelerle birlikte Hülagü'ye gönderdi. Nâsır Yusuf, Hülagü'nun huzuruna bizzat gelmeyi düşündüğü halde, Haçlıların Suriye sahillerine saldıracağından korktuğu için kendi gelemeyip oğlunu göndermek mecburiyetinde kaldığını bildirerek Hülagü'den özür diledi. Nâsır Yusuf, bununla kalmayıp telafisi olmayan bir yanlış hamlede bulunmuş. Memlûklere karşı hâkimiyetini güçlendirmek için Moğollardan yardım istemiştir. İsteğin altında yatan esas sebep aslında Moğollara tabii olarak onların dostluğunu kazanırsa saldırıya uğramayacağını düşünmesidir. Nâsır Yusuf'un hesapları tersine dönmüş yardım talebini fırsat gören Moğollar, 20 bin kişilik bir süvari birliği ile sözde yardım için gelmekteydiler.¹²³

¹¹⁹Samira Kortantamer, "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, 1984, s. 31.

¹²⁰Spuler, a.g.e., s. 71.

¹²¹ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi; Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (Çev. Aykut Kazancıgil vd.) Kabalcı Yayınevi, 11. Basım, Ankara 2015, s. 291.

¹²² El-Mansûrî, a.g.e., s. 37.

¹²³ Yiğit, a.g.e., s. 30-31.; Aktan, konu ile ilgili olarak şu detayları vermektedir: "Moğollar, ağırlıklarıyla Fırat nehrini geçerek Suriye üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye koyulmuşlardır. Bu arada Hülagü, Dimaşk ve Haleb hâkimi el-Memlikü'n-Nasır Yusuf'a elçi gönderip, kendisinden

Bu sıralarda Mısır coğrafyasın da önemli siyasi gelişmeler meydana gelmekteydi. Mısır'da o tarihte saltanat naibliğine¹²⁴ getirilen Seyfettin Kutuz, Nâsır Yusuf'a yapılan bu yardımları haber almış ve durumunun ciddiyetinin farkında olarak, Nâsır Yusuf'a bir mektup göndererek içerisinde şu mesajı vermiştir. “Saltanat hususunda ona rakip olmadığını asla ona karşı çıkmadığını yeminle bildiriyor; dost olduğunu hatta Mısır'da onun naibi olarak görev yaptığını açıklıyordu. Ayrıca saltanat tahtına onun oturacağını, istediği takdirde askerleriyle birlikte yardıma geleceğini veya seçtiği bir komutanla yardım göndereceğini ilave ediyordu.”¹²⁵ Fakat bunlar Moğollar ise savaşması durumunda geçerliydi.¹²⁶ Ayrıca Mısır'ın müdafaası Suriye'nin elde tutulabilmesiyle mümkündü. Suriye'nin elde tutulabilmesi ise kuzeydeki Anadolu'dan gelebilecek tehditlerin engellenmesine bağlıydı.¹²⁷

Seyfettin Kutuz'un, İslam âleminin selameti ve birliği için ne derece fedakâr olduğunu, bu uğurda şahsi menfaatini feda ettiğini de gösteren bu mektup, Suriye hükümdarı Nâsır Yusuf'u etkilemişti.¹²⁸ Fakat iş işten geçmiş böyle bir hamle için geç kalınmıştır. Bu andan itibaren Nâsır Yusuf'un pişmanlığı fayda vermeyecektir. Hülagü'ye elçi olarak gönderdiği oğlu Melik Aziz, berberinde Hülagü'nün yolladığı bir mektup ile geri dönmüştür. İçerik olarak bu mektup, doğrudan doğruya Moğollara tabi olmasını emretmekteydi. Hülagü, bu mektubunda, Bağdat'ı istila edişini, askerleri ve halkı öldürüşünü, binaları yerle bir edişini, halkın bir kısmını esir alışı

---

huzuruna gelip itaat ınarzetmesini istemişti. Fakat en-Nasır, kendisi gitmemiş, ancak Hülagü'yü teskin etmek için oğlu Aziz'i kıymetli hediyelerle O'na göndermişti. Fakat bu durum, Hülagü'yü kızdırmaktan başka bir işe yaramadı. Hülagü, en-Nasır'a göndermiş olduğu mektubunda, tek çareniz “hizmetimize koşmak ve emrimiz altına girmektir... Sakın kalelerim aşılmaz ve adamlarım cengaverdir deme” diyordu. İkinci mektubunda O'ndan, Bağdad halifesinin akibetinden ibret almasını ve davetince icabet etmesini tekrar istedi.” Aktan, a.g.e., s.183-184; Abul Farac kitabında Melik aziz kıymetli eşyalarla gitmiş olsa da Hanlar Hanı tarafından “biz seni istemedik, babanı istedik. Sulh olmasını istiyorsa kendisi gelsin, yoksa biz ona gideriz. Gregory Abul Farac, *AbulFarac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Cilt: II, TTK Yayınları, Ankara 1987, s.572-573.

¹²⁴Memlûklüer döneminde naib denince genel olarak Saltanat Naibi kastedilmektedir. Bu makamda bulunan kişi sorumlu olduğu yerde Sultan'ın neredeyse tüm yetkilerine sahipti. Adet olduğu üzere en üst düzey askeri komutanlar arasından seçilirdi.. P.M. Holt, *Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı*, (Çev. Samira Kortantamer), *Belleten*, Cilt: LII, Sayı: 202, 1988, s.94. M. Fatih Yalçın, “Bahri Memlûkler Döneminde Saltanat Naiblerinin Görevlerinin Sona Ermesi ve Bunun Sonuçları (1250-1382)” *International Journal of SocialScience*, Cilt: 6, Sayı: 5, 2013, s. 793.

¹²⁵ Yiğit, a.g.e., s. 30-31.

¹²⁶Cengiz Tomar, “el-Melikü'n-Nâsır, Yusuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 29, s. 78.

¹²⁷ Kürşat Solak, “Memlûk Devleti ve Kuzey Anadolu”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: II Sayı: 3, 2012, s. 109-110. Fatih Yahya Ayaz, “Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 2016, s.77.

¹²⁸ Yiğit, a.g.e., s.31.

ve halifeyi sorgulayıp cezalandırmasını hatırlattıktan sonra Nâsır Yusuf'a mektubunu alır almaz askeri ve malları ile birlikte kendisine emrine katılmasını emrediyordu.¹²⁹Bu mektuptan açıkça anlaşıldığına göre Hülagü, Nâsır Yusuf'a yardım etmek niyeti taşııyordu.¹³⁰

Vaktiyle Aybek-Aktay çekişmesi sonucunda Aktay'ın öldürülmesiyle Mısır'dan Suriye'ye kaçarak, Nâsır Yusuf'un hizmetine girmiş olan Bahrî Memlûkler bu süreçten rahatsız olmuşlardı. Bahrî Memlûkler, Baybars¹³¹ liderliğinde Kutuz'dan af dileyip onun hizmetine girerek Moğollara karşı birlikte mücadele etmeyi teklif ettiler. Kutuz bunu memnuniyetle kabul etti ve Kahire'ye dönen Bahrî Memlûkleri şehrin girişinde bizzat karşıladı. Bahrî liderlerine çeşitli iktalar tahsis etti ve onların

¹²⁹ Mektup şöyledir; “Nâsır Yusuf bilir ki biz 656 [1258] yılında Bağdat'a giderek Allah'ın kılıcı ile orayı ele geçirdik. Atlılarını öldürdük, binalarını yerle bir ettik, insanların esir ettik. Allah-u Teala'nın kitabında dediği gibi “Melike: muhakkak ki hükümdarda bir beldeye girdikleri zaman orayı perişan ederler ve halkının ulularının zelil ederler. (Her halde) onlar da böyle yapacaklardır, dedi. Bağdat'ın sahibine iki meseleyi sorduk. Sualimize cevap vermeyi kabul etmedi. Ona pişmanlık vaki olurken bize de onu yok etmek düştü. Halife mal toplayan habis bir insandı ve insanları gözetmezdi. Böylece Allah-u Teala'nın Kur'an'da dediği üzere bize azap etmek vacip oldu. “Bir kavim kendisini değiştirmedikçe Allah o kavmi değiştirmez”. Yaptıklarının cezasını çektiler. Muhakkak ki bize Allah'ın yardımı ulaştı. Biz Allah'ın ordusuyuz. Allah bizi yarattı ve gazaplandığı kimseler üzerine musallat etti. Senin için itibar dönemi bitmiştir. Kalelerinle önümüzde bir engel oluşturamazsınız. Bizi karşılamak için gelen bir orduya bir zarar ve fayda veremezsiniz. Bizim aleyhimize yaptığınız dualar duyulmaz ve kabul edilmemiştir. Benim mektubumu aldığı anda adamlarınla, atlarınla yer yüzünün sultanı şahinşaha koş, onun şerrinden emin ol, hayrına nail ol. Allah-u Teala'nın dediği gibi “İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır. Ancak çalıştığını görecektir. Sonra tam bir şekilde cezalandırılacaktır”. Daha önce bizim elçimize yaptığın gibi yanındaki elçimizi engelleme, oyalama. “İyiliği tut ve ihsanı yay”. Bize Şam tüccarlarının ve diğerlerinin malları ve haremleri ile birlikte Mısır'a gittikleri haberi geldi. Şayet dağda iseler onları toz duman ettik, yerde iseler onları batırdık. Şikayetçi olana acımayız, ağlayana yumuşak davranmayız. Biz memleketimizden çıktık, kulları yok ettik, çocukları yetim bıraktık, yeryüzünde bir dehşet rüzgârı estirirdik. Size kaçmak bize kovalamak düşer. Sizin için kılıçlarımızdan kurtuluş yoktur. Oklarımızdan da sığınacak yer yoktur. Atlarımız geçilmek oklarımız delicidir, kılıçlarımız yıldırım gibi çarpıcıdır. Aklımız dağ gibidir, ordumuz kum gibidir. Bizden eman talep eden kurtulmuştur. Eğer emirlerimize itaat edip şartlarımızı kabul ederseniz bizim lehimize olan sizin lehinize, bizim aleyhimize olan sizi aleyhinize olur. Şayet bizim emirlerimize muhalefet ederseniz suçunuzu artırmış olursunuz. Bizi değil nefsinizi kinayın. Allah sizinle beraber değildir. Yağmur gibi belalara, toprak gibi acılara hazırlanın. Uyarın kimse için artık özür kabul etme diye bir şey olmaz. Çünkü siz haram yediniz ve iman ile hıyanet ettiniz. Bid'at ortaya çıkardınız, fıska güzel gösterdiniz, zilleti müjdelediniz. Bugün yaptıklarınızı bulacaksınız. “Zalimler nasıl bir inkılapla yıkılacaklarını bileceklerdir”. Sizin yanınızda bizler kafiriz bizim yanınızda sizler ise facirlersiniz. İşlerin mukadderatı ve hüküm kendinde olan tarafından size musallat edildik. Azizleriniz yanınızda zelildir, zenginleriniz fakir. Bizler yeryüzünün doğusuna ve batısına sahibiz. Buralardaki mal sahipleri kaçmış ve dağılmışlardır. Küfrün narı alevlenmeden akıllarınızla doğru yola geliniz. Şerleri ona ulaşmadan sizden kimse baki kalmaz. Azap size ansızın gelmeden önce bize koşunuz. Siz uyarılmış olduk.” Mustafa Kılıç, “Melik Nâsır II. Selahaddin Yusuf Devrinde Eyyûbiler Devleti Hicri 634-659/Miladi 1236-1261”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 125-127. Ayrıca Hülagü'nun bu mektubunda kulanmış olduğu İslami argümanlar dikkat çekmektedir. Ku'ran-ı Kerim, Neml Suresi 34; Ra'd Suresi 11; Necm Suresi 39-41; Bakara Suresi 229; Şuara Suresi 227. Ayetler bu metinde yer almaktadır.

¹³⁰ Yiğit, a.g.e., s.31.

¹³¹ “Emir Baybars Bundukdari de onu bırakıp Bahri Memlûkleriyle birlikte Mısır'a, Melik Mansur'un yanına geldi. Kutuz ona ve yanındakilere iyi davrandı ve yine önceki gibi tek ordu haline geldiler.” İbn Tagrıberdi, a.g.e., s. 32.

gönlünü kazanma arzusuyla çeşitli hediyeler verdi. Baybars'a ise Kalyob şehrin iktâ olarak tahsis etti. Ayrıca Moğollar ile yapılacak savaşta başarılı olmaları halinde Baybars'a Halep şehrinin naipliğini vaat etmiştir.¹³² Kutuz'un eski düşmanlıkları bir tarafa bırakarak Moğollara karşı girişilecek mücadelede birlik olmayı arzuladığı görülmektedir. Bahrî Memlûkler, Moğollar ile yapılacak savaşta büyük yararlılıklar göstereceklerdir. Bu sebeple bu ittifakın önemi büyüktür. -

Harran ve Cezire'nin Moğollar tarafından ele geçirilmesinden sonra Moğol ordusunun Halep'e dayanması Nâsır Yusuf'u köşeye sıkıştırmıştı. Son bir umutla kardeşi Turanşah'ı Moğollarla savaşmak için şehirden gönderdiyse de bu kuvvetler mağlup olarak Halep'e geri gelmişlerdir. Bu durum üzerine Nâsır Yusuf kaçarak Birze'ye sığındı. Oradan Ariş'e geldiği esnada Kutuz'dan yardım istemek için İbn 'Adim'i elçi olarak gönderdi. Kutuz onunla Salihîyye'de buluşmayı uygun gördü fakat Nâsır Yusuf bunun bir tuzak olabileceği ihtimali üzerine ailesini oraya göndererek kendisi küçük bir birlikle güvenli bir yer aramaya koyuldu fakat bu esnada bir ihanet eseri Moğolların eline geçti.¹³³ Bu hadiseler akabinde Halep düştü. Kale her ne kadar bir ay direnmiş olsa bile teslim oldu. Halep'ten sonra Hama şehri de Moğolların Halep'teki halk bir zarar vermemiş olduklarından yenilgiden ise teslim olmayı tercih ettiler. Halep ve Hama'nın ardından Humus da teslim olunca Suriye neredeyse tamamen Moğolların eline geçmiş oldu ve Moğol tehdidi Mısır kapısına dayandı.¹³⁴

---

¹³² Özbek, a.g.e., s.220. "Bu tehlikeli anda, hala Suriye'de bulunan Bahriyeliler, Moğollar'a karşı mücadele vermek suretiyle vatanperverliklerini gösterdiler. Ancak onlarla baş edemeyeceklerini bildikleri için Sultan Kutuz'a iş birliği teklifinde bulundular. Kutuz bunları Mısır'a çağırdı ve geldiklerinde kendilerine iktâlar tahsis etti. Sultan Kutuz, Baybars'a Kalyub kasabasını iktâ olarak verdi." Aktan, a.g.e., s. 192.

¹³³ Tomar, a.g.m., s. 78.

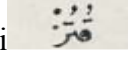
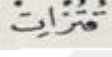
¹³⁴ Hülagu bu arada fetihlerine devam ediyordu. Sonunda Halep ve Şam'ı da ele geçirdi. Şam hâkimi Melik Nasır olan olaylar üzerine gücünü kaybetti ve çevresindekiler dağılmaya başladı. İbn Tagrıberdi, *En-Nücum 'z-Zahire*, s.32.

2. BÖLÜM

SEYFEDDİN KUTUZ VE DÖNEMİNDE MEMLÜK SULTANLIĞI

2.1. Seyfeddin Kutuz'un Hayatı

2.1.1. Kutuz İsmi

Kutuz'un tam künyesi Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz Mahmud bin Memdud bin Harezşah'dır. *Melikü'l-Muzaffer* lakabı, kendisine sultan ilan edildiği toplantıda verilmiştir.¹³⁵ Kutuz ise onun yaygın olarak kullanılan lakabıdır. *Divân-i Lugati't-Türk*'te "kutuz" kelimesi iki şekilde yer almaktadır. İlki "yaban sığırı"; diğeri "kutuz it" "kudurmuş köpek" anlamını taşımaktadır.¹³⁶

Ayrıca söz konusu dönemde Mısır coğrafyasında hâkim kültürlerden birinin de Kıpçak kültürü olduğu bilinmektedir. Kıpçak dininde kurt ve köpek etkisi üzerine yayınlanmış bir çalışmada Kutuz'un ismi özellikle zikredilmektedir. Buna göre köpek ve kurt isimlerinin geleneksel bir biçimde bozkır kültürü çerçevesinde isim olarak kullanılmakta olduğunu aktaran söz konusu çalışmada Kutuz adı, "(*Qutuz*, "mad dog" = *kudurmuş köpek*)" olarak tanımlanmaktadır.¹³⁷ Kutuz kelimesine çeşitli anlamlar yüklendiyse "kuduz"la bir alakası yoktur. Aksine kelime kut+uz'dan "Tanrıdan kut almış Oğuz" anlamında Türkçe bir terkiptir.¹³⁸

¹³⁵ Baybars el-Mansuri, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyyefi'd-Devleti't-Turkiyye; Türk Devleti Konusunda Sultanalara Armağan*, Çev. Hüseyin Polat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s.34.

¹³⁶ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü'lûgat-İt-Türk Tercümesi*, Cilt: I, (Çev. Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s. 365.

¹³⁷ Peter B. Golden, "Wolves, Dogs and Qipcaq Religion", *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, vol. 50, No: 1/3, 1997, s.95.

¹³⁸ İbni Tagrıbirdi, *En-Nücümü'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s33.

2.1.2. Kutuz'un Kökeni ve Ailesi

Kutuz'un Türk olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. *En-Nücûmu'z-Zâhire*'de geçen *Ebu Şâme*'nin şu şiiri bunun en çarpıcı delillerindendir;

*İstila etmişlerdi Tatarlar ülkeleri, ama Mısır'dan
Kendini feda eden bir Türk dikildi karşularına;
Mahvetti, sürülmüş tarlaya çevirdi onları Şam'da
Vardır her belanın karşı belası kendi soyundan.*¹³⁹

Kutuz'un kökeni ve ailesi hakkında en detaylı bilgi İbn Tagrıberdi'nin "*el-Menhelü's-safi ve'l-müstevfiba'de'l-vafi*" isimli eserinde yer almaktadır. Burada geçen hikâyeye göre Kutuz çocukken bir gün sahibi onu döver. Kutuz da bir kenarda oturup ağlarken onu gören bir emir yanına yanaşıp neden ağladığını sorar. Kutuz da ağlamasının sebebinin yediği dayak olmadığını ailesi hakkında sarf edilen kötü sözler olduğunu söyler. Bunun üzerine emir, 'senin ailen kâfir değil miydi' dediğinde Kutuz, 'hayır ben Müslüman oğlu Müslümanım Harzemşah Mahmud'un kız kardeşinin oğluyum. Meliklerin soyundanım, şimdi ise süpürgecilik yapıyorum, bu halde mi olacaktım' cevabını verir.¹⁴⁰ Kutuz'un kökeni hakkında bu bilgiyi Zehebî'nin *Siyerua'lâmi'n-nübelâ*¹⁴¹, İbn Haldun'un *Kitâbü'l-iber*¹⁴², Yununî'nin *ZeyluMir'ati'z-zaman*¹⁴³, Suyûtî'nin *Hüsnü'l-muhadara fî tarihi Mısırve'l-Kahire*¹⁴⁴ isimli eserlerinde de yer almaktadır. Bu sebeple Kutuz'a atfedilen Harezşah kökenli olduğuna yönelik bu iddialar doğru kabul edilebilir. Kaynaklar arasında iki müellif, İbn Kesîr ve Baybars Mansurî Kutuz'un kökenine dair herhangi bir bilgi vermemektedirler.¹⁴⁵

¹³⁹İbn Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, s. 38.

¹⁴⁰İbn Tagrıberdi, *el-Menhelü's-safi ve'l-müstevfiba'de'l-vafi*, Muhammed Muhammed Emin, Kahire: Darü'l-Kütübve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, 2002/1423, c. 9, s. 74.

¹⁴¹Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerua'lâmi'n-nübelâ*, 748/1348, thk. BeşşarAvvadMa'ruf, Muhyi Hilâl es-Serhan, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405. C. 23, s. 200.

¹⁴²İbn Haldun, *Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtedeve'l-haber fî eyyami'l-Arabve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahumminzevi's-sultani'l-ekber*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1413. C. 5, s. 436.

¹⁴³Ebü'l-FethKutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yunini, *ZeyluMir'ati'z-zaman*, Haydarabad, Dâiretü'l-Maârifil-Osmaniyye, 1954. c. 1, s. 368.

¹⁴⁴Ebü'l-FazlCelaleddin Abdurrahman b. EbîBekrSuyuti, *Hüsnü'l-muhadara fî tarihi Mısırve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazlİbrâhim, Kahire: Dârü'l-hayai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967/1387. c.2, s. 38.

¹⁴⁵Bu iddiaların bir meşruiyet arayışı çerçevesinde şekillenmiş olabileceği hususu Kutuz'un İktidara Tırmanışı başlığı altında tartışılmıştır.

Kaynakların üzerinde ittifak ettiği bir diğer konu da Kutuz'un önce Dimaşk'ta köle iken Emir İzzettin Aybek Türkmanî tarafından satın alınarak Kahire'ye götürülmüş olmasıdır.¹⁴⁶ Aybek'ten önce Dimaşk'ta Kutuz'un sahibi ise İbnüzzaim isimli bir şahıs olduğu kaynaklarda zikredilen bir başka bilgidir.¹⁴⁷ Kaynaklarda zikredilen bir rivayete göre Aybek sultan olduğunda yanına Mağribî bir müneccim gelir, Aybek müneccime Memlükleri arasında kimin bahtının açık olduğunu ve kimin tatarları yeneceğini sorar, buna karşılık müneccim Kutuz'u gösterir. Bunun üzerine Kutuz'a, kim olduğu sorulur ve Kutuz, kökeninin Harezmsahlara dayandığını babasının adının Memdud olduğunu söyler. Müneccim Kutuz'a Mahmud bin Memdud adını kullanmamasını tembihler.¹⁴⁸

Bu rivayetin doğruluğu her ne kadar tartışmaya açık olursa olsun müneccimin Kutuz'a Mahmud bin Memdud ismini kullanmaması gerektiği konusunda verdiği nasihatın tarihi birtakım sebepleri bulunmaktadır. İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinde “*Azadlı, köle ve hademe gibilerin saygı ve şerefleri, mensub oldukları asalet ve servet sahibi olan efendilerinin şeref ve asaletleri nispetinde olduğuna ve kendilerinin mensup oldukları eski neseplerine göre olmadığına dair*” başlığını taşıyan bir fasıl bulunmaktadır. Burada “*bir kavmin köle ve azadlısı o kavimdendir*” hadis-i şerifi çerçevesinde mesele ele alınmakta ve bu gibi durumda olanların kendi kavimleri ne kadar asil olursa olsun, yeni sahiplerinin neseplerine intisap etmekle eski nesep ve asaletlerini kaybettiklerinden söz edilmektedir.¹⁴⁹ İbn Haldun'un bu tespiti son derece önemli bir ipucu barındırmaktadır. Nitekim onun Mukaddime adlı eserinde Memlük sistemine ve devrin gündelik hayatından devlet yapısına kadar sonra derece orijinal tespitlerin yer aldığı bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kutuz'un köle edilmeden önceki soy bağının pratikte öneminin olmadığı esas öneminin Aybek'in Memlükü olmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır.

¹⁴⁶İsmail Yiğit, “Kutuz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 26, s.500.

¹⁴⁷İbn Haldun, *Kitâbü'l-iber*, s. 436.

¹⁴⁸İbni Tagrıberdi, *el-Menhelü's-safi ve'l-müsteyfiba'de'l-vafi*, s. 74.

¹⁴⁹İbn Haldun, *Mukaddime I*, (Çev: Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968, s. 342-343.

2.1.3. Kutuz'un İktidara Tırmanışı

Kutuz'un iktidar basamağındaki yolculuğunun şüphesiz en keskin kırılma noktası efendisi Aybek'in Şecerüddür ile yaptığı siyasi evlilik ile sultan ilan edilmesi olmuştur. İbn Tagrıberdi ve Mansûrî, Aybek'i Mısır Türk sultanlarının ilki olarak sayarlar.¹⁵⁰ Bu açıdan yorumlandığında bu kırılma noktasının bir diğer boyutunun iktidarın Türklere geçmesi şeklinde yorumlamak da makuldür. Aybek'in ardından iktidara gelen Nureddin Ali döneminde bahrî Memlüklerin isyanlarının bizzat Kutuz tarafından başarıyla alt edilmesi onun iktidar yolunda yürüyüşünü sağlamlaştıran unsurlardandır. Efendisi Aybek ve Aybek'in oğlu Nureddin Ali döneminde Kutuz'un saltanat naibi olması da bu mücadeleyi göğüslemesinde ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁵¹ Mansûrî, Memlük Devleti'nde saltanat naibliğine getirilen ilk kişinin Kutuz olduğunu aktarmaktadır.¹⁵² İsmail Yiğit ise, Emir Alâaddin Aytekin Bundukdari'nin ilk saltanat naibi olduğunu ve söz konusu makamın ihdas edildiğini ifade etmektedir.¹⁵³ Memlüklerde saltanat naibliği makamının ihdas edildiğinde ilk saltanat naibi ister Kutuz olsun ister olmasın, nihayetinde kesin olan şey Kutuz'un iktidar basamağında onun saltanat naibliğinin önemli bir basamak olduğudur. Bu makamda görevini Nureddin Ali döneminde icra ederken tüm kontrol mekanizması Kutuz'un kendisinde olmuştur. Bunun sebebi Nureddin Ali'nin yaşının küçük olması ve deneyimsiz oluşudur. Nureddin Ali'nin yaşı ve deneyimsizliği Kutuz'u iktidara taşıyan son basamaktır denilebilir.

Önceden bahsedildiği gibi 1258 yılında Moğollar Bağdat'ı harap ettiklerinde bununla yetinmeyecekleri aşikârdı. Suriye üzerinden Mısır'a gelmeleri kaçınılmaz bir sondu. 1259'da, Hülagü'nün orduları Suriye'ye yürürken, Nureddin Ali'nin iktidarı üzerine tartışmalar başladı. Nitekim kronik yazarı Baybars Mansûrî bu meseleyi H.656 yılı hadiseleri başlığı altında şu şekilde aktarmaktadır:

“Türk Memlüklere gelince; onları bir kavmiyetçilik duygusu kapladı ve dini koruma dürtüsü onları harekete geçirdi. Seyfuddîn Kutuz'u melik

¹⁵⁰ İbn Tagrıberdi, En-Nücûm'z-Zâhire, s. 24; el-Mansûrî, a.g.e., s. 19.

¹⁵¹ Yiğit, a.g.e., s. 28.

¹⁵² El-Mansûrî, a.g.e., s. 23.

¹⁵³ Yiğit, a.g.e., s. 186.

yapmaya karar verdiler çünkü memlekette bekledikleri birliği tesis edeceğine inanıyorlardı. Ayrıca ondan, bekledikleri savaşlarla uğraşmasını da ummaktaydılar. Çünkü Mu‘izz’in oğlu yaşının küçük olmasından dolayı bütün bu mücadeleyi yapamazdı. Kendisini azlederek yerine dirayet sahibi ve gayretli oluşundan dolayı Emîr Seyfuddîn Kutuz Mu‘izzî’yi getirmeyi düşündüler.”¹⁵⁴

H. 657 yılı olaylarını aktarırken Mansûrî, meseleyi şu cümlelerle açıklar; “*Bu yıl zilhicce ayında emir Seyfuddîn Kutuz’un sultan olması konusundaki kararlılık güç kazandı. Sonunca zilhicce ayının dördüncü gününde meliklik tahtına oturarak el-Melik Muzaffer lakabı verildi. Mansûr Nureddin Ali b. Mu‘izzî saltanattan indirildi.*”¹⁵⁵ Görüldüğü gibi Kutuz’un saltanata getirilmesi konusu bir oldubittiden ziyade dönemin ileri gelen emirlerinin bu konudaki ittifakıyla olmuştur¹⁵⁶ üstelik Nureddin Ali’nin tahttan indirilerek Kutuz’un sultan olması gerektiği konusundaki tartışmaların H. 656 yılında başlamış olması ve H. 657 yılında sonuçlanması¹⁵⁷ önemli bir husustur. Bu veri, Kutuz’un iktidara gelmesinin basit bir saray darbesi olmadığını göstermekle birlikte onun iktidarının meşruluğunun da adeta tescilidir.

İbn Tagrıberdi, Kutuz’un iktidara gelmesi konusunda Nureddin Ali’nin yaklaşan Moğol tehlikesine karşı dirayetli bir savunma yapamayacak olması sebebiyle tahttan indirildiği konusunda yukarıdaki kaynaklar ile mutabıktır.¹⁵⁸ Fakat İbn Tagrıberdi’de dikkat çekici bir ayrıntı vardır. Buna göre; “*Melik Muzaffer Kutuz, üstadının oğlunu tahttan indirip yerine geçen ilk kişidir. Ondan önceki meliklerden hiçbiri böyle yapmamıştı. Bu kötü gelenek kıyamet gününe kadar uygulandı. Bu olayla birlikte*

¹⁵⁴ El-Mansûrî, a.g.e., s. 33.

¹⁵⁵ El-Mansûrî, a.g.e., s. 34..

¹⁵⁶ Kazım Yaşar Koprıman, “*Mısır Memlûkleri (1250-1517)*” s. 99-126. Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 32; Ali Aktan, “Sultan Kutuz ve Aynucalut Zaferi” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Sayı: 10, 1991, s.190.

Kutuz’un iktidara geldiği tarih 17 Zilkâde 657(5 Kasım 1259)’dir. İbn Tagrıberdî, a.g.e., s. 33.

¹⁵⁸ Kutuz, Tatarların Bilâd-ı Şam’a gelmekte olduğunu öğrenmiş, Müslümanları korumak için Mısır’dan ordusuyla birlikte onları karşılamaya çıkması gerektiği kanaatine varmış, fakat bir yanda sultanın küçük yaşta oluşu, diğer yandan her kafadan bir ses çıkması yüzünden bunun mümkün olmadığını görmüştü. Bu yüzden Kemaleddin b. Edim ve benzeri gibi Mısır emir ve eşraflarını toplayarak Melik Mansur’un böylesi bir zor dönemde gerekli tedbirleri alamayacak kadar küçük yaşta olduğunu, dolayısıyla iktidarın herkesin emrine itaat edeceği, Tatarlara karşı mücadeleyi organize edebilecek yetişkin ve dirayetli birinin başa geçmesi gerektiğini bildirdi. Orada bulunan herkes “bu kişi ancak sen olabilirsin” dedi.” İbn Tagrıberdî, *En-Nücûm’z-Zâhire*, s. 32.

Mısır'ın durumu bozulmaya başladı."¹⁵⁹ İbn Tagrıberdi'nin kıyamet gününden ne kastettiği belli değilse de ve "kötü gelenek" olarak nitelediği bu kişisel görüşü bir tarafa bırakılırsa, dikkat edilmesi gerek belki de en ciddi ayrıntı, saltanat verasetinin usulünün değişimidir.¹⁶⁰ Babadan oğula geçen, irsî bir saltanat veraseti yerine "*primusinter pares*" (eşitler arasında birinci) kavramının uzantısı olan yeni uygulamanın bu olayla birlikte başladığına dair tespit yukarıda yapılan alıntının en ciddi yanıdır. Yazarın burada Mısır'ın durumunun kötüleşmeye başladığına dair tespitinin ne olduğu müphemdir. AynCalut zaferine giden bu süreci yazarın nasıl ve neden kötü olarak addettiğini bilememekteyiz. Tahminimizce yazar, eserini kaleme aldığı dönemdeki siyasi kargaşaları Kutuz üzerinden eleştirmekte olmasından dolayı böyle bir yorumda bulunmuş olmalıdır.¹⁶¹ Öte yandan Kutuz'un iktidara gelmesini İbn Tagrıberdi'nin aksine olumlu karşılayan tarihçiler de bulunmaktadır. İbn Kesîr, Kutuz'un iktidara gelişini "*Cenab-ı Allah'ın Müslümanlara bir rahmeti*" olarak yorumlamaktadır. Bunun sebebi olarak da Moğolların Kutuz vasıtasıyla bozguna uğratılacağını ifade etmektedir.¹⁶²

Netice itibariyle Kutuz'un iktidara gelişinin iki büyük sonucu vardır. Bunlardan ilki yaklaşan Moğol tehlikesine karşı yeni bir direniş ruhu meydana çıkıyor; ikincisi, tarihte kendine has bir devlet yapısı sistemi bulunan Memlük Devleti'nin saltanat veraset usulü bu olayla birlikte şekillenmeye başlıyordu.¹⁶³ Nitekim klasik Memlük devlet sisteminde hükümdar seçiminde veraset prensibi uygulanmıyor idiyse de bazı

¹⁵⁹İbn Tagrıberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, s. 32.

¹⁶⁰ Memlük Devleti'nde saltanat veraset usulünün meydana çıkışı ve ilerleyen zamanlardaki hanedan kurma teşebbüsleri hakkında detaylı açıklama için Bkz. Süleyman Özbek, "Memlüklerde Meşruyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar "Sultanı Öldüren Sultan Olur", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s. 155-172.

¹⁶¹İbn Tagrıberdi her ne kadar bu olayı kötü olarak nitelendirse ve kimi günümüz yazarları tarafından Kutuz'un iktidara gelişi bir darbe olarak adlandırılabilirse bile Kutuz'un halefi Baybars'ın iktidara gelişinin aksine Kutuz kan dökmemiş yalnızca Nureddin Ali'yi hapsedirmiştir. Oysa Baybars, Kutuz'a suikastla yani kan dökerek tahta oturmuş buna rağmen yazar onun bu hareketini eleştirmemiştir. Bkz. İbn Tagrıberdi, a.g.e., 39-41.

¹⁶²İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslam Tarihi*, Cilt: 13, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 382. Öte yandan İbn Kesîr de Nureddin Ali'nin saltanattan indirilmesini deneyimsizliği ve yaşının küçük oluşuna bağlamaktadır; "*Müslümanların düşmanları ile savaşacak güçlü kuvvetli bir sultana ihtiyaçları vardır. Ali ise küçük yaşta bir çocuk olup, memleket idaresini hakkıyla bilmemektedir.*" İbn Kesîr, a.g.e., s. 382.

¹⁶³ Konu hakkında detaylı analiz için Bkz. Ahmet Sağlam, "Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2015, s. 116.; Süleyman Özbek, "Memlüklerde Meşruyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar "Sultanı Öldüren Sultan Olur"", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s. 155-172.

sultanlar oğullarını veliâht tayin etmişlerdir. Böyleleri tahta çıktıklarında çoğu zaman uzun süre hüküm sürememişler, yerlerine büyük emirlerden birisi sultan ilan edilmiştir.¹⁶⁴

Bu başlık altında ele alınması gereken bir başka mesele de Kutuz hakkında kaynaklarda yer alan kimi menkıbevi anlatılardır. İlk rivayet, bir rüya motifidir, Kutuz küçük bir çocukken rüyasında Hz. Peygamberi gördüğü ve Hz. Peygamber'in ona “*sen Mısır diyarına hâkim olacak ve Tatarları kırıp geçireceksin*” dediği rivayet olunmaktadır.¹⁶⁵ Bu türden rüya motiflerinin bir meşruiyet zemini çerçevesinde şekillenmiş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Bir başka rivayet ise önceki başlıkta zikredilen bir münecimin Kutuz'un Moğolları yeneceğine dair kehanetidir.¹⁶⁶ Bu türden menkıbevi rivayetlerin tarihin her döneminde var olduğu ve halk arasında bir meşruiyet zemini oluşturduğu bilinen bir durumdur, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin gördüğü ağaç motifli rüyada buna örnek olarak gösterilebilir. Bu rivayetlerin farklı versiyonları üzerinden konuyu yorumlayan Aktan'a göre; bu rivayetler iki tarihi gerçekliğe ışık tutmaktadır. Birincisi, Mısır'da talihsiz bir çocuğun bile şansı yaver giderse meziyetleri sayesinde sultanlığa kadar yükselebilmesi; ikincisi, Sultan Kutuz'un İslam'ın hamisi ve Mısır'ın kurtarıcısı olarak görülmesidir. Aktan, “*Eğer böyle olmasaydı tarihçilerin bu rivayetler yer vermesi anlamsız olurdu*” diyerek bu tespitleri pekiştirmektedir.¹⁶⁷ Öte yandan Aktan,

¹⁶⁴Samira Kortantamer, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, 1984, s. 28.

¹⁶⁵Şeyh Kutbettin el-Yoninî, *el-Mir'at adlı eser üzerine yazılan Zeyl adlı kitapta [...] Ahmed b. Esir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Berze açıklarında Nasır ile birlikte bulunduğumuz esnada ulak, Muzaffer Kutuz'un Mısır'a hâkim olduğu haberini getirdi, ben bu haberi sultana ilettim. Sultan Nasır da bana 'falana ve falana git, bu haberi onlara ilet' dedi. Sultanın yanından çıktığımda askerlerden biriyle karşılaştım. Asker bana 'Mısır'dan bana gelen habere göre Muzaffer Kutuz, hükümdar olmuş' dedi. Ben de kendisine 'bu konuda bilgim yok, sen bunu nereden duydun?' diye sorunca asker şu karşılığı verdi: 'Evet, vallahi o, Mısır mülküne hükümdar olacak ve Tatarları bozguna uğratacaktır.' Kendisine 'sen bunun nereden biliyorsun?' diye sorunca şu cevabı verdi: "O küçücük bir çocuk iken kendisine hizmet ediyordum. Üzerinde çok miktarda bit ve pire vardı. Bitleri ve pireleri ayıklarken, onu horluyor ve yeriyordum. Bir gün bana, "Hey, bana bak, Mısır diyarında hakim olduğumda sana ne vermeme istersin" diye sordu. Ben de kendisine "sen deli misin?" dedim. Bana şu karşılığı verdi: "Resûlullah (s.a.v)'ı rüyamda gördüm. Bana "sen Mısır diyarına hâkim olacak ve Tatarları kırıp geçireceksin" buyurdu. [...] O zaman kendisine istediğimi ilettim: "senden, beni elli süvariye komutan yapmanı istiyorum" dediğimde, o da "olur, bu komutanlık müjdesini şimdiden sana veriyorum" dedi. İbnü'l-Esir dedi ki: asker bana bunları söyleyince bende kendisine "işte Mısırlıların mektubu gelmiş, bu mektupta Muzaffer Kutuz'un saltanat tahtına oturduğu söyleniyor" dedim. Asker "vallahi o, Tatarları kırıp geçirecektir" dedi ve dediği gibi de oldu." İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 397.*

¹⁶⁶İbni Tagrıberdi, *el-Menhelü's-safi ve'l-müstevfiba'de'l-vafi*, s. 74.

¹⁶⁷ Aktan, a.g.e., s. 189.

çalışmasında söz konusu rivayetlerin farklı versiyonlarını paylaşmaktadır.¹⁶⁸ Rivayet arasında kısmî farklılıklar olsa da temelde aynı amaçla kaleme almış oldukları açıkça anlaşılmaktadır.

2.2. Seyfeddin Kutuz'un Siyasi ve Askeri Kariyerinin Zirvesi; AynCalut Zaferi

Önceki bölümlerde AynCalut Savaşı'na giden sürece temas edilmişti. Bu sürecin Kutuz'un iktidara gelişinde en büyük rolü oynadığından da bahsedilmişti. Bu bölümde konu, Halep ve Şam'ın Moğolların eline geçişi akabinde istila sırasının Mısır'a gelişinden itibaren ele alınacaktır. Nâsır Yusuf, Moğollara karşı Memlük tahtında olan Nureddin Ali'den yardım istemişti. Çok geçmeden Mısır ileri gelenleri, Nureddin Ali'nin memleket işlerini idare edemeyecek kadar küçük olduğundan söz açarak "*Düşmanla savaşabilecek güçlü bir sultana ihtiyaç olduğunu*" dile getirmeye başladılar.¹⁶⁹ Nureddin Ali'nin yaşı münasebetiyle siyasi yönetimde yetersizliği birde eğlenceye düşkünlüğü de eklenince basiretsizliği iyiden iyiye göze batıyordu. Bir müddet devam eden tartışmalardan sonra Nureddin Ali tutuklanarak hapsedilmesi ile Kutuz, 12 Kasım 1259'da iktidarın mutlak sahibi olmuştur.

Suriye'nin büyük kısmının Moğollar tarafından ele geçirilmesi ile Hülagü'nün karşısında Mısır yolu tamamen açılmıştı. Hülagü, sefer için son hazırlıklarını yaparken büyük Moğol hanı Mönge'nin ölüm haberini aldı.¹⁷⁰ Bu haber üzerine Suriye'de ünlü Moğol kumandanı Ketboğa Noyan kumandasında 10 bin kişilik bir kuvvet bırakan Hülagü, yeni Moğol hanını seçmek üzere ordusunun büyük bir

---

¹⁶⁸ "*Çocukluk döneminde Kutuz'un başı bitlenmişti. Arkadaşlarından Hüsameddin el-Bereke Kutuz'un başını taryıyor ve ayıkladığı her bit için Kutuz'dan bir fülüs alıyor veya sırtına vuruyordu. Bu arada konuşurlarken Hüsamettin, en büyük arzusunun ileride "Emiru hamsin (elliler emiri)" olmak olduğunu söyleyince Kutuz, "Ben seni elliler emiri yaparım" demiştir. Bunun üzerine Hüsameddin, istihza ile karışık, "Nasıl, başındaki şu bitlerle mi?" diye sorunca da rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve kendisine hitaben "Sen Mısır'a Sultan olacak ve Moğolları kıracaksın" dediğini söyledi. Gerçekten Kutuz Sultan Olmuş, arkadaşını elliler emiri yapmış ve Moğolları da yenmiştir."* Aktan, a.g.e., s. 189.

¹⁶⁹ Aktan, a.g.e., s. 190.

¹⁷⁰ Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: AynCalud", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt: V, s. 220; "*Mengü vefat etmiş ve kardeşleri arasında Moğol İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Hülagü da kardeşinin vefatını duyunca, Suriye'deki kuvvetlerinin başında kumandanlarından Kitboğa'yı bırakarak, ordusunun büyük bir kısmıyla Karakum'a gitmiştir.*" Kopruman, *Mısır Memlükleri (1250-1517)*, s. 173.

kısmıyla Tebriz'e döndü.¹⁷¹ Bu sırada Melik Nâsır bir ihanet sonucunda ele geçirildi. Ketboğa onu henüz Ahlat'ta olan Hülagü'ye gönderdi. Hülagü de Nâsır'a Mısır'ı alırsa Şam hâkimliğini ona vadetti.¹⁷² Dönüşünden önce Memlüklerin de tabiiyetini sağlamak istediğinden giderayak, Kutuz'a bir elçi heyeti gönderen Hülagü, ondan kendisine tabi olmasını istedi, aksi takdirde daha önce meydana gelen katliam hadiselerinin Mısır'da da aynen tekrar edeceğini bildiriyordu.¹⁷³

6 Safer 658 / 20 Ocak 1260'da elçilerin getirdiği mektup, açıktan açığa aşığılama ve tehditlerle doludur.¹⁷⁴ Mektupta Hülagü, Memlükleri daha önceden kılıçlarının önlerinden kaçmış kişiler olarak aşığılıyor ve Moğolların önceden

¹⁷¹“Mısır'da hüküm süren Türk Kotaz, Hanlar hanının gittiğini, Melik Nasır'ın yakalanarak ona gönderildiğini ve Kıt Boğa'nın yalnız 10.000 kişi ile Filistin'de kaldığını duyarak Mısır ordularını topladı ve hareket ederek Tabur dağı karşısında ve Baişan ovasında Tatarlar kırılmışlar Kıt Boğa'nın kendisi harp meydanında maktul düşerek oğulları Arapların 658 (1259) yılının 9'uncu ayının 27'inci günü esir edilmişlerdi. AbulFarac kitabında Melik aziz kıymetli eşyalarla gitmiş olsa da Hanlar Hanı tarafından “biz seni istemedik, babanı istedik. Sulh olmasını istiyorsa kendisi gelsin, yoksa biz ona gideriz.” GregoryAbulFarac, *AbulFarac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Cilt: II, TTK Yayınları Ankara 1987, s.575.

¹⁷²Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 55.

¹⁷³Özbek, a.g.e., s. 220.

¹⁷⁴Mektubun çevirisi şöyledir; “Doğudaki ve batıdaki meliklerin en büyüğünden, yeri döşeyen ve göğü ayakta tutan Tanrı'nın adıyla, bizim kılıçlarımızdan kaçarak Mısır'a gitmiş memlükler sınıfından olan el-Melikü'l-Muzaffer Kutuz bilmektedir ki, kendileri bu ülkenin nimetlerinden faydalanmışlar ve bilahare sultanlarını öldürmüşlerdir ve yine Melikü'l-Muzaffer, devlet erkânı ve Mısır halkı bilmektedir ki, şüphesiz Allah'ın kendi gazabından yarattığı ve haklarında gazabını helal kıldığı kimselere musallat ettiği bir ordusuyuz. Ülkelerde sizin için ibret alınacak şeyler vardır. Başkalarının başına gelen şeylerden ibret alınız ve iş çıkırından çıkmadan önce işlerinizi bize teslim ediniz. Aksi takdirde pişman olursunuz; vebal size aittir. Biz ağlayana merhamet etmediğimiz gibi şikâyet edene de acımayız. Bizim ülkeler fethettiğimizi, yeryüzünü fesattan temizlediğimizi ve pek çok kimseyi öldürdüğümüzü işitmişsinizdir. Size kaçmak, bize de sizin arkanızdan kovalamak düşer. Nereye sığınabilirsiniz, hangi yol sizi kurtuluşa götürür ve hangi ülke sizi himaye eder? Kılıçlarımızdan kurtuluş ve bizim büyüklüğümüzü tanımaktan kaçış yoktur. Atlarımızı bütün atlardan hızlı, oklarımızı herşeyi delici ve kılıçlarımız yıldırım gibi inicidir. Kalplerimiz dağlar gibi sağlam, sayımız kumlar kadar çoktur. Kaleler önümüzde engel teşkil etmez; asker bizim savaştığımız karşısında fayda vermez. Sizin aleyhinizde ki dualarınız Allah katında kabul edilmez. Çünkü siz haram yediniz; söz sırasında iffeti bıraktınız; ahidlerinizde ve yeminlerinizde durmadınız. Siz ve itaatsizlik ve isyan zahir oldu. Artık şimdi birbirinize zilleti müjdeleyiniz. Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azabla cezalandırılacaksınız. Zulmedenler, yakında hangi dönüş yerine döneceklerini bileceklerdir. Bizimle savaşmaya kalkışanlar pişman, bizden eman dileyenler salim olmuştur. Eğer bizim şartımıza ve emrimize itaat ederseniz, bizim Lehimize olan şeyler sizin lehinize, bizim aleyhimize olan şeylerde sizin aleyhinize olacaktır. Eğer muhalefet ederseniz helak olursunuz. Sakın kendinizi, kendi ellerinizle helak etmeyin. Sizi uyarmak suretiyle biz vazifemizi yaptık. Sizler bizim kâfir bizlerde sizin facir olduğunuzu biliyoruz. Tanrı bizi size musallat etmiştir. Sizin çokluğunuz bize göre azlık, sizin şereflileriniz bizim katımızda hakirdir. Melikleriniz için bizim katımızda zelil olmaktan başka bir ihtimal yoktur. Lafi fazla uzatmadan ve harp ateşi tutuşup şerri sizi bulmadan önce, hemen cevap veriniz. Aksi takdirde ne makamımız, ne de şeref ve itibarımız kalır. Bizim tarafımızdan belanın en büyüğüne duçar olursunuz. Memleketiniz sizden boşalır; elçi göndermek suretiyle size inasfîl davranarak ve sakındırmak suretiyle gerekli uyarıyı yaptık. Sizin dışınızda başka bir hedefimiz de kalmadı. Selam sizin, bizim, doğru yolda gidenlerin, felaketin sonuçlarından önceden korkanların ve yüce Tanrı'ya itaat edenlerin üzerine olsun.” Aktan, a.g.e., s. 191-192.

yaptıkları katliamlar üzerinden ibret alınmasını telkin ediyordu. Hülagü, bu şekilde Memlûklere psikolojik bir baskı kurmak, Mısır'da bir panik havası estirerek Memlûklerin savaşıma azimlerini kırmayı amaçlamıştır.¹⁷⁵ Kahire'de ise savaş meclisi toplanmış, her ne kadar kimi ileri gelenler savaştan çekindiklerini belli etseler de Kutuz onları savaş konusunda ikna etmiş ve Moğollara karşı koyma kararı alınmıştır. İlk icraat olarak ise Moğol elçileri katledilerek ikişer parçaya bölünüp Züveyle kapısına asılmışlardı.¹⁷⁶ Toplantıda alınan kararlardan biri de savaş ve orduyu teçhiz için halktan vergi alınmasına dair fetvadır. Buna göre büyük küçük herkes, bir dinar verecek, varlıklı kişilerden zekâtları peşin olarak alınacaktı.¹⁷⁷ Sultan Kutuz, Moğollara karşı savaşabilmek ve galibiyet elde etmek için tek vücut olunması gerektiğine inanıyordu. Bu birlik bilinciyle hamlelerde bulundu, Harzemşahlar ordusundan sağ kalıp da Mısır'a iltica edenleri kabul ederek onlara ihsanlarda bulundu ve gönüllerini kazandı. Buna karşılık kendilerinden Moğollar hakkında bilgiler aldı.”¹⁷⁸

Cihat ilan edildikten sonra emirlere asker toplamaları için fermanlar yazılmıştı. Kutuz, tüm mesaisini Moğollar ile olacak bu savaş için orduyu güçlendirmeye adanmıştı.¹⁷⁹ Zaten öteden beri, elçilerin gelmesinden çok önce, Kutuz'un planının Moğolların üzerine yürümek olduğu anlaşılmaktadır, nitekim onun tahta çıkarılmasının maksadı da hatırlanacağı üzere bu sebepleydi. 15 Şaban 658 / 26 Temmuz 1260 tarihinde harekete geçen Memlûk ordusu, Salihîyye'ye geldi ve

¹⁷⁵ Konuyu İlhanlılar nazarından aktaran Reşidüddin Fazlullah, Hülagü'nün tehditlerini şöyle anlatmaktadır: “Yüce Tanrı Cengiz Han ve onun uruğunu güçlendirip, yeryüzündeki memleketlerin hepsini birden bize başısladı. Her kim ki bizim itaatimizden ve bize tabi olmaktan baş çevirdiyse, karısı, çocukları ve kendisi ve ona tabi olan kimseler ve beldeleri yok oldu. Herhalde bunlar sizin kulağınıza ulaşmıştır. Sınırsız olan askerlerimizin ünü Rüstem ve İsfendiyar destanı gibi şöhrat bulmuştur. Eğer bizim hazretimizin kullarına boyun eğiyorsan mal gönder, kendin gel ve şahne iste yoksa savaş için hazırlan.” Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 55-56.

¹⁷⁶ Şeşen, a.g.e., s. 22.; Özbek, a.g.e., s.220.; Aktan, a.g.e., s.193.; “Kutuz zerre kadar sarsılmadan emirleri toplayarak onlarla durumu görüştü. Müttefikten savaşa karar verilmesi üzerine Hülagü'nün elçilerini -ki hepsi dört tane idi- ortadan ikiye böldürerek başlarını mızrakların ucuna taktırarak teşhir etti.” Kopruman, *Mısır Memlûkleri (1250-1517)*, s.173; Yiğit ise Moğol elçilerinin her birinin cesetlerinin ayrı meydanlarda teşhir edildiği kesilen başlarının ise Züveyle kapısına asıldığını aktarmaktadır. Yiğit, a.g.e., s. 35.; Reşidüddin Fazlullah savaş kararını şöyle anlatmaktadır; “Kuduz, “benim düşüncem şudur ki beraberce savaşa yönelelim. Eğer yenersen istediğimiz elde etmiş olur ve halktan azar işitemeyiz” dedi. Bundan sonra emirler dağıldı. Kuduz yalnız kaldığında Emirü'l-Ümera olan Bundukdar ile meşveret etti. Bundukdar, “benim düşüncem şudur ki, elçileri öldürelim ve birlikte Kitbuka'nın üzerine yürüyelim. Eğer galip gelirsek veya ölürsen her iki durumda da mazuruz” dedi. Kuduz bu sözü beğendi ve gecelerin elçileri öldürdü.” Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, s. 57.

¹⁷⁷ Tomar, a.g.t., s. 104.

¹⁷⁸ Aktan, a.g.e., s. 192.

¹⁷⁹ Yüksel Arslantaş, “Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Ortadoğu Tarihine Etkileri”, *Belleten*, Cilt: LXVII, Sayı: 250, 2013, s. 3.

Haçlılarla bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Memlükler, Haçlı topraklarından serbestçe geçebilecek ve Haçlılar Moğollarla birlikte hareket etmeyecekti.¹⁸⁰Haçlılar, Moğollarla savaşmak için bir askeri birlik vermeyi dahi teklif ettiler. Fakat ihtiyatı elden bırakmayan Kutuz, bu teklifi nazikçe reddetti ve anlaşma ile yetindi.¹⁸¹Bu sayede Kutuz, Haçlıların Moğollar ile ittifak yaparak ordusuna karşı arkadan gelecek bir saldırıyı bertaraf etmiştir. Öncü birliklerin komutanı olarak Baybars tayin edildi ve öncü kuvvetler Gazze'ye doğu yola çıktı.¹⁸²

2.2.1. AynCalut Zaferi ve Sonuçları

Kutuz'un emriyle görevlendirilen kuvvetlerin komutası Baybars'a verilerek Moğollar hakkında bilgi toplamak ve Gazze'ye ulaştığında Moğollarla ilk temas sağlanmıştır.Bu sırada Gazze'de bulunan Moğol komutanlarından Baydara, hemen Ketboğa'ya haber göndererek, yardım çağırıldı. Ketboğa ise yerinde kal ve beni bekle şeklinde bir cevap verdi.¹⁸³Baybars öncülüğündeki birlikler Gazze'de bulunan Moğol kuvvetlerini ani bir baskınla mağlup ederek Gazze'yi aldılar.¹⁸⁴ Öncü birlikler ilerleyerek esas Moğol ordusunun yerini tespit ettikten sonra Kutuz'a haber gönderdiler.Bunun üzerine Memlük ordusu ilerleyerek bölgeye geldi. Memlük ve Moğol orduları, Ramazan ayının 25. günü (3 Eylül 1260) Filistin'in Nablus yakınlarındaki AynCalut bölgesinde karşı karşıya geldiler.¹⁸⁵ AynCalut Savaşı'nda Memlük ordusunun hareketli kısmı öne çıkarılıp ana kuvvetleri çevredeki tepelere yerleştirilip düşmanı dar alan çekmek taktiği ile zafer kazanmıştır.¹⁸⁶Kutuz, ordusunun sayısının az olduğu izlenimini vermek için ordunun bir bölümünü civardaki ormanlık arazilere konumlandırdı. Öncü birlik olarak Baybars'ın komutasında saldırıya geçen ilk kuvvetler, bir süre vuruştuktan sonra esas ordunun bulunduğu bölgeye geri çekildiler. Moğollar ise onların peşinden giderek tuzağa

¹⁸⁰El-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyyefî'd-Devleti't-Turkiyye*, s. 35.;Koprıman, a.g.e., s. 454; M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, 1971, Sayı: 25, s.9

¹⁸¹Süleyman Özbek, "Moğol İstilasının Doruk Noktası Ayn-câlüt Savaşı ve Sonuçları", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 31, 1991, s. 16.

¹⁸² Yiğit, a.g.e., s. 36.

¹⁸³ReşidüddinFazlullah, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁴ Tomar, a.g.t., s. 105.

¹⁸⁵İbnTagrıberdi, a.g.e., s. 37.

¹⁸⁶ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), cilt. 3, Ankara 1987, s.266.

çekilmiş oldular.¹⁸⁷ Ani manevralarla kuşatılan Moğol ordusu, tuzağa düştüğünü anlayınca çevrelemeyi yarmak için sol kanata yüklendi. Bunun üzerine Kutuz bizzat oraya yardıma giderek, saldırıyı püskürttü.¹⁸⁸ Kutuz, ordunun çoğunun duyacağı şekilde “*yüce İslam*” diye üç kez bağırdı. Sultanlarının bizzat savaştığını ve kendilerini teşvik ettiğini gören Memlük askerleri coşkuyla savaştı.¹⁸⁹ Neticede Moğollar artlarında birçok ölü bırakarak geri çekilmek zorunda kaldılar.¹⁹⁰ Kutuz, kaçanların peşine Baybars’ı gönderdi. Takip neticesinde pek çok Moğol askeri etkisiz hale getirildi veya esir alındı.¹⁹¹

Moğol komutanı Ketboğa da savaş meydanında öldürülenler arasındaydı. İbn Kesîr ve İbn Tagrıberdi’ye göre Ketboğa’yı öldüren Emir Cemaleddin Akkuş’tur.¹⁹² Öte yandan savaşı İlhanlılar nazarından ele alan Reşidüddin Fazlullah ise Ketboğa’nın sağ olarak ele geçirildiğini ve Kutuz’un emri ile öldürüldüğünü aktarmaktadır. Hatta adı geçen kaynak, Ketboğa’nın yiğitçe vuruştugu ve kaçmayı reddettiğini uzun uzadıya anlatmakla beraber Kutuz ile Ketboğa arasında geçen bir konuşmayı da aktarmaktadır. Buna göre Ketboğa, Kutuz’a “*ben kendimi bildim bileli, padişahın kuluyum, sizin gibi gaddar ve efendisini öldüren değil [...] çabuk benim hakkındaki kararını ver*” demiştir.¹⁹³ Bu hadise kuvvetle muhtemel Ketboğa’nın anısını yüceltmek adına yapılmış bir abartı olmalıdır. Fakat Ketboğa’nın yiğitçe savaştığı ve savaşırken öldüğü ise muhtemelen doğrudur. Ketboğa’nın oğlu ise yakalanarak Kutuz’un huzuruna getirilmiştir. Kutuz ona, ‘babam kaçtı mı?’ diye sorduğunda, oğlu ‘babam kaçmaz’ diyerek cevap verdiği, bunun üzerine Ketboğa’yı aradıkları ve

¹⁸⁷ Abdülkerim Özeydin, “Aynicâlût Savaşı”, *TDVİA*, Cilt: 4, s. 274-275.; Reşidüddin Fazlullah, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁸ İbn Tagrıberdi, a.g.e., s. 37.

¹⁸⁹ İbn Kesîr, savaş meydanında Kutuz’a dair şu bilgileri vermektedir; “*savaş yapılırken [Kutuz’un] atı öldürülmüştür. O anda yedek atları bulandıran sorumlulardan hiçbirini yanında bulamayınca kendisi atından indi ve bir süre yerde hareketsiz kaldı. Savaş devam ediyordu. [...] emirlerden biri onu bu halde görünce atından indi ve ona kendi atına binmesini istedi [...] fakat o binmedi ve emire “Müslümanları senin yararından yoksun bırakamam” dedi. Nihayet yedek atların sorumlusu geldi. Ona bir at verdi. O da ata bindi. Emirlerden biri onu kınadı ve “ey han, niçin o emirin atına binmedin, düşmanlardan biri seni o halde görseydi öldürürdü. Senin ölümün nedeniyle de İslamiyet helak olurdu” dedi. “Ben öldürülseydim Cennete giderdim. İslam’a gelince, onun sahibi vardır. Falan, falan ve falan hükümdarlar öldüler; ama İslamiyet’i onlardan koruyacak başka hükümdarlar ortaya çıktılar” dedi.*” İbn Kesîr, a.g.e., s. 396.

¹⁹⁰ Süleyman Özbek, “Moğol İstilasının Doruk Noktası Ayn-câlût Savaşı ve Sonuçları”, s. 17.

¹⁹¹ Mansûri, a.g.e., s. 36.

¹⁹² İbn Tagrıberdi, a.g.e., s. 37. İbn Kesir, a.g.e., s. 389.

¹⁹³ Reşidüddin Fazlullah, a.g.e., s. 58-59.

cesedini ölümlerin arasında bulduklarını cesedi teşhis eden Ketboğa'nın oğlunun feryat figan ederek ağladığı Kutuz'un ise şükür secdesi yaptığı rivayet olunmaktadır.¹⁹⁴

Moğollara karşı kazanılan bu zaferin, tüm İslam âleminde sevinçle karşılandığına şüphe yoktur. Moğollar ile iş birliğinde bulunan bazı Eyyûbi melikleri, savaştan sonra Kutuz'un huzuruna gelerek af dilediler. Kutuz, Moğolların safında Müslümanlara karşı savaşan Banyas ve Subeyde emiri Malik Said Hasan dışında bütün Eyyûbi meliklerini affetti. Melik Said'in ise boynu vuruldu."¹⁹⁵AynCalut yenilgisini Tebriz yakınında öğrenen Hülagü küplere bindi. Yanındaki Eyyûbi Sultanı Melik Nâsır Yusuf'u kendisine tabi olması şartıyla Şam'a göndermek istiyordu. Yenilgi haberi üzerine onu ve beraberindeki bazı kişileri öldürttü.¹⁹⁶Savaşın sonuçlarını değerlendirmek her ne kadar bu çalışmanın sınırlarını hayli aşacak olsa bile Memlûklerin, meşruiyetlerinin tartışılmakta olduğu bir dönemde kazanılan bu zafer sayesinde Memlûk Devleti yalnızca kendi meşruiyetini tesis etmekle kalmamış aynı zamanda Türk-İslam âleminin de hamisi konumuna yükselmiştir.¹⁹⁷Savaştan sonra Halep ve Şam Memlûklerin eline geçmiş, Eyyûbî Devleti resmen son bulmuş oldu.¹⁹⁸Moğolların ilerleyişi bu savaş ile durdurulmuş ve bu andan itibaren Moğollar güç kaybetmeye başlamışlardır. Moğolların yenilemeyeceği düşüncesi çürütüldü¹⁹⁹ ve İslam dünyasının büyük bir kısmı Bağdat örneğindeki gibi büyük bir yıkım ve katliamdan kurtulmuş oldu.

---

¹⁹⁴İbnKesîr, a.g.e., s. 399.

¹⁹⁵ Özbek, a.g.e., s.222.; Aktan, a.g.e., s. 195.

¹⁹⁶ Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s.24.

¹⁹⁷ Özbek, a.g.e., s.224.

¹⁹⁸ Kuşçu, a.g.e., s. 181.

¹⁹⁹Arslantaş, Moğolların ilk kez disiplinli ve eğitilmiş bir orduyla karşılaştıklarından ötürü yenildiklerinden bahsetmektedir. Memlûk ordusunun eğitim, disiplin, taktik ve cesaretlerinden ötürü Moğolların hayrete düştüklerinden de bahsetmektedir. Arslantaş, a.g.m., s. 7.

3. BÖLÜM

SEYFEDDİN KUTUZ'UN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

3.1. Sultan Kutuz'un Katli

Sultan Seyfeddin Kutuz, İslam âleminin ve Müslümanlar için bir dönüm noktası olan bu savaştan sonra Suriye ve diğer mevkilere yöneticiler atayıp Kahire'ye gitmek için yola koyulmuştu.²⁰⁰ Sultan Kutuz, Emir Baybars'a Haleb ve kasabalarını vaat etmişse de zaferden sonra fikrini değiştirip buraları Musul hâkimi Alâeddin'e (Ali b. Bedreddin Lü'lü) verdi. Bu olay, Kutuz ve Baybars'ın arasının açılmasına sebep oldu.²⁰¹ Sultan Kutuz ile Baybars'ın aralarında zıtlık Aktay'ın ölümüyle başlamıştır. Bu sorunlar sebebiyle Baybars liderliğindeki Bahrî Memlükler Suriye'ye kaçarak Eyyûbi hanedanının temsilcisi Nâsır Yusuf'un yanında yer almıştı. Moğol tehlikesi karşısında Nâsır Yusuf'un yanlış siyasi hamleler yapması sebebiyle Baybars Kutuz'a tabi olmuştu. Her ne kadar anlamlı bir amaç uğruna birlikte savaşmış olsalar da Baybars, savaşın nihai sonucuyla istediğini elde edemeyince Kutuz'a olan öfkesi ortaya çıkmıştır.²⁰²

İbnTagrıberdi'nin *En-Nücumu'z-Zahire* kitabında Kutuz'un katli hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: "*Sultan Kutuz, Şam'da işleri düzene koyup, Dımaşk'a Emir Alemüddin Sencer Kebir'i naib tayin ettikten sonra Mısır'a dönmek üzere yola koyuldu. Salihîye'ye bir merhale mesafedeki Kuseyr denilen yere gelince, askerler Salihîye tarafına giderken, Sultan için otağ kuruldu ve Sultan Kutuz bazı korumaları ve emirleriyle birlikte kaldı. Aralarında Necmeddin er-Rumi'nin Memlüklerinden*

²⁰⁰ Sultan Kutuz, Türk hükümdarları arasında Bilad-ı Şam'ı ele geçirip, oraya naibler atayan ilk kişidir. İbnTagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 39. "Ayn-ı Calut savaşından sonra Kutuz Fırat'tan itibaren bütün Suriye ve Mısır'ın efendisi oldu. Önünde Moğolların gücü karşısında durmaya muktedir olmayan bazı aciz Eyyubi ailesi kalıntularından başka kimse yoktu". Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlükleri", *Makaleler*, (Haz: E. Semih Yalçın vd.), Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s.572; "Kotaz, Kut Boğa'yı öldürdükten sonra Şam, Halep ve bütün Suriye'ye hakim oldu ve her şehre valiler ve kanuna vakıf zatlar tayin etti". GregoryAbulFarac, *AbulFarac Tarihi*, Cilt: II, s.578.

²⁰¹ İbnTagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 39.; Ali Aktan'ın söz konusu makalesinde ise sultan Kutuz'un Haleb'i el-Melikü's-Said'e verdiği belirtilmiştir. El-Melikü's-Said ise Bedreddin Lü'lü'nün oğludur. Aktan, a.g.e., s.197.

²⁰² İbnKesîr, a.g.e., s. 396.; Yiğit, a.g.e., s. 39.; Koprman, a.g.e., s. 456.

Emir Seyfeddin Anas Alemüddin Sanoğlu, Seyfeddin Balaban Haruni gibi bazı emirlerin de bulunduğu bir grup insan Sultan Kutuz'u öldürmek üzere Baybars'la söz birliği etmişti ve buna sebep de Baybars'ın Haleb naipliğinden dolayı kalbinde beslediği kindi. Ordu Salahiye'ye doğru gidince Kusayr'da kalanlar tavşan avına çıkmayı kararlaştırdılar. Sultan Kutuz atına atlayıp bir tavşanın peşinden giderken bu ağız birliği edenler de onu öldürmek için peşinden çıktılar. Biraz uzaklaşıp da yanlarında kimse kalmayınca, Baybars ona doğru yaklaşip özür dilemek istediğini bildirdi. Kutuz izin verdi. Baybars elini öpmek istiyormuş gibi yapıp birden üzerine çullandı, Anas da gelip hamle etti. Baybars elini tutup kılıçla vurdu. Sonra diğerleri saldırıp atından düşürdüler ve kargılayarak öldürdüler. Daha sonra kılıçlarını çekmek isteyen askerlere saldırdılar ve Salahiye'deki sultan otağına kadar geldiler. Atlarından inip içeriye girdiler. Atabek (Farisüddin Aktay) otağın kapısında idi. Onu olup bitine anlattılar. Atabek "onu hanginiz öldürdü?" dedi. Baybars "Ben" dedi. Atabek, "Ya hond! Geç sultanın yerine otur!" dedi."²⁰³Böylece Kutuz'u öldüren Baybars kolayca tahta çıkmıştır.

Kazım Yaşar Koprıman'ın bu husus da beyan ettiği üzere Baybars'ın Kutuz'u katletmesiyle işler bitmemiştir. "Salahiyye'de bu merasim yapıldıktan sonra Emir Aktay'ın Sultan Baybars'a; "Kalatu'l-Cebel'e girip tahta oturmamak bu iş tamam olmaz" demesi üzerine Baybars, yanında emirler olduğu halde süratle Kahire'ye geldi ve Ayn-ı Calut kahramanı Kutuz için süslenmiş olan caddelerden geçerek Kalatu'l-Cebel'e çıktı. Baybars caddelerden geçerken münadiler, "el-Melik el-Muzaffer Kutuz'a rahmet okuyunuz ve el-Melik el-Kahir Rükneddin Baybars' da dua ediniz" diye nida ediyorlardı."²⁰⁴

²⁰³İbni Tagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s. 39. El-Muzaffer, Şam'dan döndü. El kusayr'a ulaştı. Emirlerden bazıları av bahanesiyle avdayken üzerine atıldılar. Neredeyse tuzağı gerçekleştiremiyorlardı. Ölümü 658 yılının Zilkade ayında meydana geldi. Baybars el-Mansuri, *Et-Tuhfetü'l-Mulukıyyefi'd- Devleti't-Turkiyye Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*, (Çev. Hüseyin POLAT), Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2016, s.37. Baybars Moğollar'a karşı gösterdiği başarıdan da güç alarak Kutuz'dan kendisini Haleb naipliğine tayin etmesini istedi. Ancak Kutuz, Baybars'ın isteğini yerine getirmedi. Baybars, Kutuz'a kızdı. Baybars, Kutuz'dan intikam almaya karar vererek, el-Bahriyye ileri gelenlerinden arkadaşlarıyla bir plan hazırlayıp, fırsat kollamaya başladı. Bu fırsat, Kutuz avlanmak maksadıyla karargâhtan uzaklaştığında Baybars ona yaklaşarak Ayn-ı Calut'ta Kutuz ele geçirilen Moğol kadınlardan birini ihsan etmesi istedi. Kutuz onun bu isteğine olumlu cevap verince Baybars buna karşılık elini öpmek bahanesiyle Kutuz'un elini tuttuğu anda, daha önce kararlaştırıldığı üzere arkadaşları da harekete geçerek, Kutuz'u atından yere yıkarak öldürdüler (22 Ekim 1260). Kazım Yaşar Koprıman, a.g.e., s.456. Aktan, a.g.e., s.198.

²⁰⁴İbni Tagrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, s.39.; Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s.25-29.

24 Ekim 1260 tarihinde katledilen Kutuz'un na'sı, "Kahire'ye götürülerek önce, henüz o tarihte inşa edilmemiş bulunan Şeyh Takıyyüddin zaviyesi civarına gömülmüş, daha sonra Karafe mezarlığına nakledilerek İbn Abud zaviyesi civarına defnedilmiştir.²⁰⁵ Mezarı ziyaret edilen bir yerdi. Baybars tahta oturunca mezarın izini kaybetti.²⁰⁶

3.2. Kutuz'un Şahsiyeti

Kutuz dış görünüş itibariyle, kumral, gür sakallı ve vücut organları düzgün olarak tasvir edilmektedir.²⁰⁷ Ayrıca Memlûk sisteminin tabiri caizse adeta imbiikten geçerek liderliğe tırmanılan bir sistem olduğu hususu göz önüne alınırsa Kutuz'un da diğer Memlûk sultanları gibi başarılı ve dirayet sahibi bir karakterde olduğu takdir edilebilir. Memlûk sistemi içerisinde yetişen her memlûk gibi Kutuz'un da köklü bir disiplin süreci ve zorlu bir askeri eğitimden geçerek yetişmiştir. Onun sultanlığa uzanan yükselişi onu tipik bir Memlûkten daha üstün kapasite ve yeteneklerle dolu olduğunu kanıtlamaktadır. Şüphesiz Kutuz'un karakterinin oluşumunda aile geçmişinin de rolü olmuş olmalıdır. Bilindiği üzere Harezmşah ülkesi, yani kaynakların üzerinde ittifakla durduğu gibi²⁰⁸ onun mensup olduğu ailesinin de memleketi, Moğol istilasının ilk mağdurlarındandı. Kutuz'un büyük zaferi AynCalut'a giden süreç ve zafer de bu bağlamda bir intikam olarak değerlendirilebilir. Elbette kaynaklar bu konuda herhangi bir bilgi vermemektedirler fakat Kutuz'un Moğollara olan bu kinin onun karakterini büyük oranda etkilemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynaklarda Kutuz'un kişiliği hakkında en dikkat çekici bilgi öldürüldükten sonra halkın kendisine gösterdiği yoğun ilgi ve onu katledenlere karşı gösterdiği tepkidir. Öldürüldüğü yerde gömüldükten bir müddet sonra naaşı alınarak başka bir yere taşınmıştır. Fakat yaptırılan yeni mezarda halkın yoğun ilgisi mevcut iktidarı rahatsız etmiş ve mezar bu sefer bilinmeyen bir yere taşınmıştır.²⁰⁹ Bu bilgiden Kutuz'un tebaası tarafından çok sevilen bir lider olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Araştırmacılar

²⁰⁵ Aktan, a.g.e., s. 198.

²⁰⁶ İbnKesîr, a.g.e., s. 396.

²⁰⁷ Zehebi, *Siyerua 'lâmi 'n-nübelâ*, Cilt: 23, s. 201-202.

²⁰⁸ Kaynaklar arasında onun kökenine dair bilgi vermeyen ve künyesini de "Melik Muzaffer Kutuz bin Abdullah" olarak anan tek kaynak İbnKesîr'dir. Bkz. İbnKesîr, *El-Bidâye ve 'n-Nihâye*, s. 395.

²⁰⁹ İbniTagrıberdi, *el-Menhelü's-safi ve'l-müstevfiba'de'l-vafi*, Cilt: 9, s. 77.

Kutuz'un karakteristik özelliklerini; “*cesur, kahraman, tedbirli, dindar, iyiliksever ve başarılı bir sultan olduğunu müttefiken kaydederler.*”²¹⁰Yiğit'in kitabında ise Kutuz için “*Üstün zekâ ve kabiliyeti yanında son derece cesur oluşu sayesinde, kısa sürede kendisini gösterdi*” denilmektedir.²¹¹Öyle ki bu mahareti ve askeri hiyerarşi içerisinde öne çıkması hasebiyle hızla yükselmesiyle “*naibü's salatana*”²¹² mevkiinde görevlendirilmiştir. İbn Kesîr, Kutuz hakkında, “*şecaatli, bahadır çok hayır işleyen bir kimse idi. İslam'ın ve Müslümanların yararına çalışan bir kimseydi. Halk kendisini çok sever onun için çok hayır dua ederdi*” şeklinde bilgi vermektedir.²¹³ Ayn Calut zaferinden sonrada yine aynı müellif, “*Halkın önde gelenleri ayan ve eşraf onun şiddetli heybetinden ötürü yüzüne rahatça bakamıyordu. [...] kükremiş bir aslan gibiydi*” diyerek Kutuz'un heybetine dikkat çekmektedir.²¹⁴

Bu başlık altında temas edilmesi gereken bir başka husus ise Kutuz'un efendisi Aybek'e olan sadakatidir. Baybars Mansûrî'nin kroniğinde “*Kutuz, Şecerü'd-Dürr'ü efendisine yaptıklarından dolayı feci biçimde öldürdü*” denilmektedir.²¹⁵ Karısı Şecerüddür tarafından öldürüldükten sonra Aybek'in intikamını almak isteyen Kutuz, mevcut siyasi atmosfer altında Bahrî Memlükler tarafından Şecerüddür'ün korunması münasebetiyle efendisinin intikamını hemen alamamıştır. Bir müddet beklemiş vakti geldiğinde harekete geçmiştir. Onun bu hareketi aynı zamanda kendisinin temkinli bir kişiliğe sahip olduğunu, olaylar karşısında soğukkanlılığını koruyarak intikam almak için uygun zamanı bekleyebilecek sabırlılıkta olduğunu göstermektedir.

Kutuz hakkında kaynakların verdikleri bilgiler ne yazık ki bunlardan ibarettir. Onun saltanatı neredeyse tamamen Moğol tehdidi altında geçtiğinden Kutuz'un diğer devlet meseleleri ile (örneğin devlet teşkilatı, imar-bayındırlık faaliyetleri, ekonomi, adliye vb.) etraflıca ilgilenememiştir. Ayrıca Kutuz'un evliliği, çocuk sahibi olup olmadığı konusunda kaynaklar hiçbir bilgi vermemektedir. Kutuz'u öldürdükten

²¹⁰ Kazım Yaşar Koprman, “*Mısır Memlükleri (1250-1517)*” s. 99-126.

²¹¹ Yiğit, a.g.e., s.30.

²¹² Saltanat naibi demektir, Sultan'a niyabet ederdi. Sultan'ın vekili olarak iş gören bu vazife sahibi bütün işlerde mutlak yetkilere sahipti. Bu vazifeyi ihdas eden Aybek olmuştur. Ayalon, a.g.e., s. 91-92; Yiğit, a.g.e., s. 188.

²¹³ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 369.

²¹⁴ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, s. 392.

²¹⁵ Baybars el-Mansuri, *Et-Tuhfetu'l-Mulukiyyefi'd- Devleti't-Turkiyye*, s. 30.

sonra Baybars'ın rakipsiz olarak tahta çıktığı düşünüldüğünde muhtemelen Kutuz'un çocuğu, en azından oğlu olmadığını düşünmek makul görünmektedir.

Ülkemizde Kutuz her ne kadar yaygın bilinen popüler bir tarihi şahsiyet olmasa bile Mısır'da halen minnetle hatırlanan bir kişiliktir. Özellikle popüler kültür ve edebiyat ürünlerinde bu durum açıkça hissedilmektedir. Günümüz Mısır edebiyatının önde gelen isimlerinden Ali Ahmed Bâkesîr'in "*Vâ İslâmâ*" adlı tarihi romanında özenle işlenmiş; büyük bir kahraman olarak anlatılmış bir kişiliktir.²¹⁶ Romanda Kutuz, pek çok iyi ve üstün vasfın taşıyıcısıdır. Kutuz'un şahsiyeti üzerinden okuyucuya sömürgeciliğe karşı koyma, birlik-beraberlik ve mücadele fikri verilmektedir.

---

²¹⁶ Ali Ahmed Bâkesîr ve adı geçen eser hakkında detaylı bilgi için Bkz. Furkan Asya, "*Ali Ahmed Bâkesîr'in Vâ İslâma İsimli Romanının Çözümlemesi*", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2015.; Ayrıca eser "*Mısır'da Şahlanış*" (2011) ve "*Kutsal Direniş*" (1992) adlarıyla Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır.

SONUÇ

Kölelik insanlık tarihinin en eski devirlerine dek uzanan bir kavramdır. Özellikle Antik Roma köle emeği üzerine kuruluydu. Ortaçağ insanın dünyası da bu kavramı devam ettirmiş, kölelerden büyük askeri birlikler meydana getirilmiştir. Zamanla bu birliklerin başına yine köle kökenli komutalar geçmiş ve devirlerinin siyasi oluşumları arasında güçlü konumlar elde etmişlerdir. Eyyûbiler Devleti'ne hizmet eden Memlûklerin zamanla siyasi bağımsızlıklarını elde etmeleri ile birlikte Memlûk kavramı sahibinin kölesi anlamından sıyrılarak askeri bir aristokrasiyi ifade eder hale gelmiştir.

Ortaçağ insanının hayatı dini perspektif eksenlidir. Haçlı Seferleri de işte böyle bir dünya görüşünün ürünüdür. Kudüs'ü kurtarma argümanı ile harekete geçen Haçlılar zamanla gözlerini Mısır'a da dikmişlerdir. İslam coğrafyasında büyük tahribatlar yapan Moğol istilası da bölgeyi hallaç pamuğu gibi darmadağın ederken Memlûkler gibi siyasi ve askeri olarak kuvvetli bir teşekkül hem Haçlılara hem de Moğollara karşı koyabilmiş; İslam coğrafyasının koruyucusu olmuştur. İşte bu mücadelelerin büyük aktörlerinden biri de Seyfeddin Kutuz'dur. Hatta öyle ki ona verilen “*dinin kılıcı*” anlamına gelen “*Seyfeddin*” ve “*Melikü'l-Muzaffer*” unvanları Kutuz'un bu vasfını ısrarla vurgulamaktadır.

Seyfeddin Kutuz'un kökeni kuvvetli bir varsayıma göre Harzemşah Hanedanına dayanmaktadır. Köle pazarlarında Aybek tarafından satın alınıp ciddi bir eğitim verildikten sonra *naibü's-saltana* mevkiine kadar yükselmiştir. Kutuz, Aybek'in Şecerüddür tarafında öldürülmesiyle yerine daha çocuk yaşlarda olan oğlu Nureddin Ali devrinde devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Çocuk sultan devrinde Moğol istilası Mısır'ın kapına kadar gelmişken Kutuz, ümeranın da desteğiyle sultan olmuş veyoğun bir şekilde savaş hazırlıklarına başlamıştır. Mısır topraklarında huzursuzluğun zamanı olmadığı, birlikte hareket etmenin bilinciyle insanları tek bir amaç altında toplamıştır. Durdurulamaz denilen Moğol ordusunu AynCalut mevkiinde mağlup etmiştir. Bu zafer o güne kadar yenilgi tatmamış Moğolların açık bir meydan savaşında ilk kez mağlup edilmeleri bakımından dünya tarihi açısından özel bir öneme sahiptir. Zafer sayesinde kuruluş devrinde olan Memlûk Devleti'nin meşruiyeti kanıtlanmış oldu.

Kutuz, şüphesiz büyük bir Türk-İslam mücahidiydi. Kutuz'un insanları aynı amaç etrafında bir araya getirebilme becerisi onun askeri karizması hakkında birtakım ipuçları vermektedir. Onun üstün liderlik vasıflarına sahip olduğu şeklinde bir yorumda bulunmak mümkündür. Karizmatik liderlik Kutuz'un yaşadığı dünyada Sultan olmanın en önde gelen şartları arasındadır. Memlûk sisteminde sultan olmak için bir hanedana mensubiyet değil; liderlik vasıflarına sahip olmak gerekmektedir. Latince “*primusinter pares*” deyişi yani “eşitlerin birincisi” anlayışı hanedanın olmadığı bu devlet sistemini açıklamaktadır. Burada sultanlar en alt kademelerde yetenek ve liyakatlerine göre kademe kademe yükselmekteydi. Kutuz'un da tabiri caizse imbikten geçerek devletin başına geçebilme becerisine sahip olmuş olması onun kişiliği ve yeteneklerinin ne derecede yüksek olduğunu ispat etmektedir.

Tezin orijinal birtakım tespitler olarak öne sürdüğü argümanları şu şekilde özetleyebiliriz. Bunlardan ilki Kutuz'un iktidara gelmesi, oldubittiye getirilen basit bir saray darbesiyle değil ümeranın ve Mısır ileri gelenlerinin ittifakı ile olmuş bilinçli bir seçimdir. Çağdaş kaynaklar Kutuz'un iktidara gelişinin esas amacının yaklaşan Moğol tehlikesine karşı koyabilecek bir karizmatik lider arayışının sonucu olduğu konusunda mutabıktır. Bir diğeri ise Kutuz hakkında kaynaklarda yer alan rüya motifli bir takımmeşruiyet sembolleri ile onun kökenine dair aktarılan rivayetlerdir. Hz. Peygamber'in Kutuz'a Mısır'a sultan olacağı ve Moğolları yeneceğini rüyasında müjdelemiş olmasının kaynaklarda yer alması kuvvetle muhtemeldir ki, Kutuz devrinde halk arasında bu rivayetlerin söylenegeldiğinin alametidir. Kutuz'a atfedilen Harezmsah hanedana mensubiyet argümanı ise İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserinde azatlı kölelerin nesep ve soylarının efendilerine nispetle anılacağı, genetik bağlılığı olan soy ve nesebin bir önemi olmadığı hususu çerçevesinde değerlendirildiğinde bu rivayetin pek işlevselliği olmasa bile Kutuz'unmeşruiyetini temellendirme zemininde değerlendirmek gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak bu çalışmanın özgün tespitlerinden bir diğeri de Memlûk Devleti'nin saltanat veraset usulünün Kutuz ile birlikte şekillenmeye başlamış olduğudur. Hatırlanacağı üzere İbn Tagrıbirdi, Kutuz'un efendisinin oğlunu saltanattan indirerek

kendi iktidara gelen ilk kişi olduğunu ve bu ‘kötü geleneğin’ kıyamete kadar devam ettiğini ifade etmiştir. Deđerlendirmemizde İbn Tagrıbirdi’nin kıyamet günden ne kastettiği belirsiz ise de aktardığı bu rivayetin kendine has bir saltanat veraset usulü olan Memlük Devleti’nin henüz kuruluş dönemi olarak tanımlanan ilk on yılında meydana gelmiş olması geleneğin şekillenmesi açısından değerlendirildiğinde Kutuz ve onun iktidarı önemli bir kırılma noktasıdır.

Son olarak kaynakların Mısır Türk sultanlarının ilki olarak niteledikleri ve Kutuz’un selefleri olan Aybek’in iktidarının 7 yıl (1250-1257), Mansur Ali’nin ise yaklaşık 2 yıl(1257-1259); Kutuz’un halefi Baybars’ın ise 17 yıl (1260-1277) iktidar süreleri bulunmaktadır. Oysa Kutuz’un iktidar süresi bir yıl bile değildir. Selef ve halefleri ile kıyaslandığında bu oldukça kısa bir zamandır. Bu sebeple olsa gerek kaynaklar, Kutuz hakkında birbirinin tekrarı birkaç sayfalık bilgilerden ötesini vermemektedir. Bu sebeple Kutuz hakkında söylenebilecekler çalışmamızda ele alınanlardan ibarettir.

KAYNAKÇA

AKAD Mehmet Tanju, *Bir Savaş Nasıl Kaybedilir?*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

AKTAN Ali, “Sultan Kutuz ve AynuCalut Zaferi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Sayı: 10, 1991, s.181-201.

AKTAN Ali, *İslam Tarihi Başlangıcından Sonuna Kadar*, Nobel Yayınevi, Ankara 2016.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Mürsel Öztürk(Çev.), TTK Yayınları, Ankara 2013.

ALTIKULAÇ Tayyar, “Zehebî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2013, Cilt: 44, s. 180-188.

APAK Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, Cilt: 2&4, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.

ARSLANTAŞ Yüksel, “Memlük-Moğol Mücadelesi ve Ortadoğu Tarihine Etkileri”, *Belleten*, Cilt: LXVII, Sayı: 250, 2013, s. 1-17.

ASADOV Farda, “VIII-X. yüzyıllarda Abbasi Ordusundaki Türk Muhafızların Sayısı ve Onlar İçin Yapılan Harcamalar”, Mahmut Yavaşı(Çev.), *Türkler*, Ankara 2002, C.IV, s.376.

ASYA Furkan, “*Ali AhmedBâkesîr’inVâİslâma İsimli Romanının Çözümlemesi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2015.

AYALON David, *Memlük Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, Abdullah Mesut Ağır(Çev.), TTK Yayınları, Ankara 2015.

AYAZ Fatih Yahya, “Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2016, Sayı: 1, s.73-115.

AYAZ Fatih Yahya, *Memlükler (1250-1527)*, İsam Yayınları, İstanbul 2015.

AZİMLİ Mehmet, “Türklerden Oluşan Ordu (Hassa Ordusu)”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Cilt: IV, Sayı: 2, s. 29-42.

Baybars el-Mansûrî, *Et-Tuhfetu'l-Mulukiyyefi'd- Devleti't-Turkiyye; Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*, Hüseyin Polat(Çev.), TTK Yayınları, Ankara 2016.

CLOT Andre, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı (1250-1517)*, Turhan Ilgaz(Çev.), Epsilon Yayınları, İstanbul 2005.

ÇALIK Gülay, *Sultan Baybars'ın Haçlılarla Mücadelesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

ÇETİN Altan, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, Eren Yayıncılık, Ankara 2007.

ÇETİN Osman, *Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Bursa 2011.

ÇIVGIN İzzet, *Orta Çağ Tarihi*, Maya Akademi, Ankara 2008.

ÇUBUKÇU Asri, “Baybars”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, Cilt: 5, s.220–221.

ÇUHADAR Mustafa, “İbnTagrıbirdî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, 1989, s. 363-382.

DOĞANER Suna, “Mısır”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2004, Cilt: 29, s. 553-555.

Ebü'l-FazlCelaleddin Abdurrahman b. EbîBekrSuyuti, *Hüsnu'l-muhadara fî tarihi Mısırve'l-Kahire*,thk. Muhammed Ebü'l-Fazlİbrâhim, Kahire: Dâru'lhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1967/1387. c.2.

Ebü'l-FethKutbüddin Musa b. Muhammed b. Abdullah Yunini, *ZeyluMir'ati'z-zaman*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1954. c. 1.

ELÇİBEY Ebulfeyz, *Tolunoğlları Devleti (868-905)*, Ötüken Yayınevi, Ankara 1997.

EL-DURİ Abdülaziz, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, Sabri Orman(Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

“ES-SEYYİD EymenFuâd, “Kahire”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2001, Cilt: 24, s. 173-174.

GOLDEN Peter B., “Wolves, Dogs and Qipcaq Religion”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, vol.50, No: 1/3, 1997.

GÖKHAN İlyas, “Memlük Devleti’nde Askeri Kölelik Hukuku”, *Nevşehir Barosu Dergisi*, Sayı: 1, 2014, s.133-162.

GÖKSU Erkan, “İbnTağrıberdî ve Tarihçiliği”, *Nüşa*, Yıl: 8, Sayı: 26, 2008/I, s.69–90.

GregoryAbulFarac, *AbulFarac Tarihi*, Ömer Rıza Doğrul (Çev.), Cilt: II, TTK Yayınları, Ankara 1987.

GÜZEL Fatih, “*Nâsır Li-Dinillâh’ın Halifeliği ve Şahsiyeti*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2014.

HAMÎDULAH Muhammed, “Abd”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,1988, Cilt:1, s. 57.

HOLT P.M., Memlük Sultanlığında Devlet Yapısı, SamiraKortantamer(Çev.), *Belleten*, Cilt: LII, Sayı: 202, 1988.

<https://line.do/tr/erkek-dunyasina-meydan-okuyan-kadinlar/eul/vertical>, Erişim: 17.04.2017;

İbn Haldun, *Kitâbü’l-iber ve divanü’l-mübtedeve’l-haber fî eyyami’l-Arabve’l-Acem ve’l-Berber ve men asarahumminzevi’s-sultani’l-ekber*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1992/1413. c. 5.

İbn Haldun, *MukaddimeI*, Zakir Kadiri Ugan(Çev.), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968.

İbnKesîr, *El-Bidâye ve’n-Nihâye*, *Büyük İslam Tarihi*, Cilt: 13, Mehmet Keskin(Çev.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

İbnTağrıbirdi, *En-Nücûmu’z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, D. Ahsen Batur(Çev.), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

İbniTağrıberdi, *el-Menhelü’s-safi ve’l-müstevfiba’de’l-vafi*, Muhammed Muhammed Emin, Darü’l-Kütübve’l-Vesaiki’l-Kavmiyye, Kahire 2002/1423, C. 9.

JOINVILLE Jean de, *Bir Haçlının Hatıraları*, Cüneyt Kanat(Çev.), Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016.

Kaşgarlı Mahmud, *DivanüLûgat-İt-Türk Tercümesi*, Cilt: I, Besim Atalay(Çev.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Anlara 1985.

KILIÇ Mustafa, “Eyyûbî-Memlûk Mücadelesi ve Memlûk Yönetimine Karşı Mısır’da Arapların İsyanı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 2, 2001, s.427-437.

KILIÇ Mustafa, “*Melik Nâsır II. Selahaddin Yusuf Devrinde Eyyûbiler Devleti Hicri 634-659/Miladi 1236-1261*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, 254 s.

KIZILTOPRAK Süleyman, “Memlûk Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, Cilt: 5, s. 322.-323.

KIZILTOPRAK Süleyman, “Memlûk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, C. 29, s. 87-90.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, “Bahrîyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, Cilt: 4, s. 512.

KOPRAMAN Kâzım Yaşar, “Baybars I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, Cilt: 5, s. 221–223.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, “Bircîyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, Cilt: 6, s. 419-420.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1987, Cilt: IV.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, “Mısır Memlûkleri (1250-1517)”, *Makaleler*, E. Semih Yalçın vd (Haz.), Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, “Şecerü’ d-Dürr”, *Makaleler*, (Haz: E. Semih Yalçın vd. (Haz.)), Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

KOPRAMAN Kazım Yaşar, “Şecerü’ d-Dürr”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 30, s. 228-229.

KORTANTAMER Samira, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2, 1984, s. 27-45.

KORTANTAMER Samira, “Şecerud-Durr’un İntikamı”, *ActaTurcia, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Sayı 1-2, 2011, s.216.

KORTANTAMER Samira, *Bahri Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1993.

KÖK Bahattin, “Samerra’nın Kuruluşu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2003, Sayı: 19, s.8-22.

KUŞÇU Ayşe Dudu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, “Yûnînî, Kutbüddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2013, Cilt: 43, s. 569-597.

LEWİS Bernard, *Ortaoğu’da Irk ve Kölelik*, Enver Gürsel(Çev.), Truva Yayınları, İstanbul 2006.

McEVEDY Colin, *Ortaçağ Tarihi Atlası*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

ÖZAYDIN Abdülkerim, “Aynicâlût Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,1991, Cilt: 4, s. 274-275.

ÖZAYDIN Abdülkerim, “İbnKesîr, Ebü’l-Fidâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,1999, Cilt 20, s. 132-134.

ÖZBEK Süleyman, “Memlûklerde Meşruiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar “Sultanı Öldüren Sultan Olur”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s. 155-172.

ÖZBEK Süleyman, “Moğol İstilasının Doruk Noktası Ayn-câlût Savaşı ve Sonuçları”, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 31, 1991, s. 16-30.

ÖZBEK Süleyman, “Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: AynCalud”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C.V, s. 217-227.

ÖZBEK Süleyman, *El-Melikü'z-Zahir Rükne'd-Din Baybars El-Bundukdari(?-1277)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

ÖZCAN Abdulkadir, "Hassa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, Cilt: 16, s. 394-395.

ÖZDEMİR Mehmet Nadir, "Abbasi Halifesi Mu'tasım'ın Ordusunda Bulunan Türklerin "Köle" Olup Olmadığı Meselesi", *Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı: 18, 2005, s.211-230.

ÖZDEMİR Mehmet Nadir, *İslam'ın İlk Döneminde Kölelik*, Gökkuşe Yayınevi, İstanbul 2006.

ÖZEY Ramazan, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2017.

ÖZKAN Halit, "Süyûti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2010, Cilt: 38, s. 188-198.

POLAT Ziya, "*Tarihçi Olarak İbnKesîr*", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

ReşîdüddinFazlullah, *Câmiu't-Tevârih;(İlhanlılar Kısmı)*, İsmail Aka, Mehmet Ersan, AhmadHesamipourKhelejani (Çev.), TTK Yayınları, Ankara 2013.

ROUX Jean-Paul, *Türklerin Tarihi; Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Aykut Kazancıgil vd.(Çev.), 11. Basım, Kabalcı Yayınevi, Ankara 2015.

RUNCIMAN Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*,. Fikret Işıltan(Çev), C. 3, Ankara 1987.

SAĞIR Abdullah Mesut, "Memlûklarda Bir Kadın Sultan: ŞecerEd-Durr İsmet Ed-Din Umm-i Halil(1250)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalara Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 13, 2010, s.9-15.

SAĞLAM Ahmet, "Ortaçağda Orijinal Bir Siyasi Yapı: Güçlü ve Nüfuzlu Her Emir Sultan Olur", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2015, s. 107-126.

SOLAK Kürşat, “Memlûk Devleti ve Kuzey Anadolu”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 3, 2012, s. 109-110.

SPULER Bertold, *İran Moğollar Siyaset, İdare Ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Cemal Köprülü(Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Siyerua'lâmi'n-nübelâ*, 748/1348, thk. BeşşarAvvadMa'ruf, Muhyi Hilâl es-Serhan, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405. C. 23.

ŞEŞEN Ramazan, “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2009, Cilt: 36, s. 337–340.

ŞEŞEN Ramazan, *Eyyubiler (1169-1260)*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012.

ŞEŞEN Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

TEKİNDAĞ M.C. Şehabeddin, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, 1971, Sayı: 25, s. 1-38.

TERZİ M. Zeki, “Gulam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,1996, Cilt: 14, s.178-179.

TOMAR Cengiz, “el-Melikü'n-Nâsır, Yusuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, Cilt: 29, s. 78-79.

TOMAR Cengiz, “*Memlûk Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişimi (1240-1260)*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

TOMAR Cengiz, “Mısır”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2004, Cilt: 29, s. 559-563.

TOMAR Cengiz, “Şecerüddür”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı,2010, Cilt: 38, s. 404-405.

TOPUZ Hatice Kübra, “Abbasi Başşehri Samerra ve Abbasi Tarihinde Samerra Dönemi”, *İSTEM*, Sayı: 18, 2011, s.83-112.

TURAN Osman, *Türk Cihan Hâkimiyet Mefkûresi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2009.

ULUDAĞ Süleyman, “İbn Haldun”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, Cilt: 19, s. 538-543.

ÜÇÖK Bahriye, *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

YALÇIN M. Fatih, “Bahri Memlûkler Döneminde Saltanat Naiblerinin Görevlerinin Sona Ermesi ve Bunun Sonuçları (1250-1382)” *International Journal of SocialScience*, Cilt: 6, Sayı: 5, 2013, s. 791-810.

YALÇIN M. Fatih, “Bahri Memlûkler Döneminde Taht Değişikliğinde Saltanat Nâibinin Rolü”, *TurkishStudies*, Cilt: 8, Sayı: 11, 2013, s. 389-405.

YAZICI Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

YILDIZ Hakkı Dursun, “Türklerin Müslüman Olmaları”, *DGBİT*, İstanbul 1992, s.517-520.

YİĞİT İsmail, “Kutuz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, Cilt: 26, s.500.

YİĞİT İsmail, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2015.

ZENGİN Muhammet Fatih, *Ortaçağ İslam Devletlerinde Türk Memlûkleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Görsellerin Alındığı İnternet Adresleri

<https://civilizationlovers.wordpress.com/2011/10/29/الامة-ب-ناء-خطوات/> Erişim: 03.02.2018

<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1239&lot=660>, Erişim: 07.02.2018

<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=297&lot=460>, Erişim: 07.02.2018

https://www.liveauctioneers.com/item/20242630_world-coins-islamic-coins-mamluk-al-muzaffar-qutuz, Erişim: 03.02.2018

<https://www.numisbids.com/n.php?p=sale&sid=297&cid=8807>, Erişim: 07.02.2018

<http://www.forumancientcoins.com/armeniannumismatics/swat%201.htm>, Erişim:
07.02.2018

EKLER

Ek-1. Kahire'de Selahaddin Eyyûbi Kalesinde Yer Alan Kutuz Heykeli²¹⁷

---

²¹⁷<https://civilizationlovers.wordpress.com/2011/10/29/الامة-ب-ناء-خطوات/>

السلطان
سيف الدين قطز
١٢٥٩ - ١٢٦٦
SULTAN
SEIF AL-DIN KUTUZ
1259 1260 A.D

Ek-2. Kutuz'un Bastırdığı Sikkeler²¹⁸

Sikke 1²¹⁹

Sikke 2²²⁰

²¹⁸ Sikkelerin bilimsel analizlerinin bir başka bilim alanının konusu olduğu için sikkeler yalnızca görsel amaçla eklenmiştir.

²¹⁹ <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1239&lot=660>

²²⁰ <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=297&lot=460>

Sikke 3²²¹

Sikke 4²²²

Saifuddin Qutuz 657-58 AH

wt= 3.6 Grms dia= 20 mms

Sikke 5²²³

²²¹https://www.liveauctioneers.com/item/20242630_world-coins-islamic-coins-mamluk-al-muzaffar-qutuz

²²²<https://www.numisbids.com/n.php?p=sale&sid=297&cid=8807>

²²³<http://www.forumancientcoins.com/armeniannumismatics/swat%201.htm>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Hülya KARABABA
Doğum Yeri	Bakırköy
Doğum Tarihi	23.12.1991

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (.....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	-
Görevi/Pozisyonu	-
Tecrübe Süresi	-

İLETİŞİM

Adres	Bahçelievler-İstanbul
E-mail	hly.krbb@gmail.com